

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Eva Tereza Bílkovská

Téma „lágru“ v tvorbě Prima Leviho

The topic of concentration camp in Primo Levi's works

Praha 2013

Vedoucí práce: **PhDr. Mgr. Alice Flemrová, Ph.D.**

Poděkování:

Děkuji PhDr. Mgr. Alici Flemrové, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce.

Děkuji celé své rodině za podporu a trpělivost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15.7.2013

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

Primo Levi, Je-li toto člověk, Italská literatura, Židé, Osvětim

Klíčová slova (anglicky):

Primo Levi, If this is a man, Italian literature, Jews, Auschwitz

Abstrakt (česky)

Tato bakalářská práce je zaměřená na život a dílo italského spisovatele 20. století Prima Leviho, konkrétně na jeho literární prvotinu Je-li toto člověk. První část práce je věnována situaci Židů v Itálii po přijetí rasových zákonů. Další část se zabývá Leviho životem a jeho stěžejním dílem Je-li toto člověk. Třetí část je věnována Leviho dalším literárním dílům týkajících se tematiky koncentračních táborů. Poslední část se zabývá významem autorova díla v kontextu světové literatury týkající se obdobné tematiky.

Abstract (in English):

The bachelor thesis is focused on an Italian writer of 20th century - Primo Levi, his life and work, especially his first literary piece - If this is a man. The first part is dedicated to the situation of Jews in Italy after the adoption of racial laws. The second part outlines Levi's life and his masterpiece If this is a man. The third part describes other Levi's literary work concerning the concentration camp topics. The last part is focused on the importance of author's work in connection with the world literature related to the same subject.

OBSAH

1	ÚVOD	7
2	SITUACE ŽIDŮ V ITÁLII VE 30. – 40. LETECH 20.STOLETÍ	9
3	PRIMO LEVI A JEHO ŽIVOT	14
4	JE-LI TOTO ČLOVĚK	18
4.1	OKOLNOSTI VZNIKU KNIHY	18
4.2	ŽÁNŘ KNIHY	20
4.3	JAZYK A STYL KNIHY, ZÁMĚR AUTORA	21
4.4.	HLAVNÍ TÉMATA DÍLA	28
4.4.1	<i>Absurdita .....</i>	<i>28</i>
4.4.2	<i>Lidská identita a důstojnost.....</i>	<i>29</i>
4.4.3	<i>Osvětim – nesmírná biologická a sociální zkušenost .....</i>	<i>31</i>
4.4.4	<i>Jazykový chaos .....</i>	<i>32</i>
4.4.5	<i>Hlad.....</i>	<i>33</i>
4.5.	POSTAVY	33
4.5.1	<i>Henri.....</i>	<i>34</i>
4.5.2	<i>Alfred L.....</i>	<i>35</i>
4.5.3	<i>Šepšel.....</i>	<i>36</i>
4.5.4	<i>Elias Lindsin.....</i>	<i>36</i>
4.5.5	<i>Null Achtzehn .....</i>	<i>37</i>
4.5.6	<i>Alberto.....</i>	<i>38</i>
4.5.7	<i>Lorenzo.....</i>	<i>38</i>
4.6	CHLADNÉ PŘIJETÍ PRVNÍHO VYDÁNÍ, OHLASY DRUHÉHO VYDÁNÍ.....	39
5	DALŠÍ DÍLA PRIMA LEVIHO	42
5.1	PŘÍMĚŘÍ	42
5.2	LILIT A DALŠÍ POVÍDKY	43
5.3	POTOPENÍ A ZACHRÁNĚNÍ	45
6	JE-LI TOTO ČLOVĚK V KONTEXTU SVĚTOVÉ LITERATURY	50
7	ZÁVĚR	55
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	57
9	SEZNAM OBRÁZKŮ	59
10	RIASSUNTO	60

1 Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla věnovat se narativní tvorbě italského židovského spisovatele Primo Leviho, konkrétně jeho literární prvnotině *Je-li toto člověk*.

Sám autor se v roce 1981 o této knize vyjádřil v eseji *Potopení a zachránění* těmito slovy: „*Kniha Je-li toto člověk je skromných rozměrů, ale už čtyřicet let po sobě zanechává dlouhou a spleť stopu jako stěhovavé zvíře.*“¹

Primo Levi je v literárním prostředí znám především jako spisovatel-svědék. Svědek, který zažil hrůzy nacistického lágru na vlastní kůži. Často se potýkáme s problémem, kam tohoto turínského spisovatele vůbec zařadit. Marco Belpoliti ho popisuje jako chemika a spisovatele, svědka a spisovatele, Žida a spisovatele.² Pro mnohé se stal spisovatelem díky své hrůzné zkušenosti, tedy se jím stal náhodou. Pro jiné byl Primo Levi odjakživa výhradně vynikajícím spisovatelem.

Výběr právě této knihy pro mě nebyl nikterak složitý, neboť vše, co se vztahuje k židovské tematice a holocaustu, mě velmi zajímá. Jsem přesvědčena o tom, že je potřebné problematiku holocaustu neustále připomínat, aby lidé nikdy nezapomněli na zvěrstva, která dokázali páchat lidé na lidech.

V této bakalářské práci bych chtěla poukázat na to, že kniha *Je-li toto člověk* není pouhým svědectvím, srovnatelným s ostatními, která vycházela v poválečné době.

Bakalářská práce bude rozdělena do pěti hlavních kapitol. V první kapitole se pokusím osvětlit postavení Židů v Itálii po přijetí rasových zákonů v roce 1938. S tím spojené pronásledování Židů a jejich následné deportace do koncentračních táborů. V druhé kapitole se hodlám soustředit nejenom na Leviho samotný život, ale i na jeho literární tvorbu, která je s tímto úzce spjata. Ve třetí, stěžejní kapitole, svou pozornost zaměřím na autorovu literární prvotinu *Je-li toto člověk*. Nejprve se budu zabírat okolnostmi vzniku této knihy. V následující podkapitole ji zařadím z hlediska žánru. Dalším bodem této kapitoly bude jazyk a styl knihy a také záměr autora. Následně vytyčím hlavní témata díla, z nichž podrobně rozeberu následující: absurdita, lidská identita a důstojnost, Osvětim - nesmírná biologická a sociální zkušenost, jazykový chaos a hlad. Poslední podkapitola bude věnována chladnému přijetí prvního vydání knihy a následnému ohlasu vydání druhého. V další kapitole, v pořadí čtvrté, budu hovořit o dalších narativních

---

¹ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 173

² LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. Vyd. 1. Editor Marco Belpoliti. Překlad Drahoslava Janderová. Praha: Paseka, 2003, s. 8

dílech Prima Leviho, která se týkají problematiky koncentračních táborů. Zde budu klást důraz především na soubor povídek *Lilit e altri racconti* (Lilit a jiné povídky) a na autorovu stěžejní esej *I sommersi e i salvati* (Potopení a zachránění). V poslední, páté kapitole, se zaměřím na význam Leviho románu-svědectví *Je-li toto člověk* v kontextu světové literatury zpracovávající téma lágrů.

2 Situace Židů v Itálii ve 30. - 40. letech 20. století

Události druhé světové války jsou spojeny s odstrašující zkušeností pro mnohé národy. Byly zabity desítky milionů vojáků, námořníků, letců a civilistů. Ale nikdo netrpěl tolik jako Židé.

Pronásledování Židů v Evropě ve 30. – 40. letech 20. století, konkrétně v období mezi roky 1933 a 1945, bylo jednou z nejhroživějších událostí, které jsou dnes součástí těch nejtemnějších dějin našeho kontinentu. Toto období bylo významné v životě židovského národa. Většina evropských Židů se musela podrobit nejružnějším opatřením, která se týkala odebrání všech občanských práv až po samotné právo na život. Zhruba 6 milionů Židů bylo hromadně zavražděno nebo posláno do plynových komor, zejména mezi lety 1941 a 1945.

Pronásledování italských Židů můžeme rozdělit na dvě fáze. První fáze rasové politiky spočívala v omezování a potlačování práv Židů, tuto datujeme od září roku 1938 až do odstoupení Mussoliniho, ke kterému došlo 25. července 1943. Vyústěním byla druhá fáze znamenající pronásledování a vyhlazování Židů, které se odehrávalo za německé okupace a za trvání Italské sociální republiky, tedy od 8. září 1943 do 25. dubna 1945.

Na počátku se Hitler u svých italských spojenců setkal s velmi malou ochotou ke spolupráci ve věci řešení židovské otázky. Důvodem byla skutečnost, že po zániku papežských států se tamní židovská komunita hladce začlenila do italské společnosti.³ I král Viktor Emanuel III. tehdy prohlásil: „Židé mohou získat jakékoliv postavení a také je získávají... Pro nás jsou Židé plnokrevnými Italy“⁴ Z řad italských Židů vzešli dva italské premiéry, jeden ministr války, velký počet univerzitních učitelů, ale i generálů a admirálů. V roce 1919 dokonce pět Židů patřilo k zakládajícím členům Mussoliniho bojových svazů Fasci di combattimento (Bojové svazky) a byli aktivní ve všech pobočkách fašistického hnutí. Z toho důvodu antisemitismus v Itálii 30. let znamenal spíše něco abstraktního, ani nebyl nějak zvlášť vnímán italským lidem.⁵ Jelikož se v této době protižidovská tendence začala teprve rozvíjet, bylo třeba velmi silné propagandy.

Mussolini byl totiž celý život střídavě filosemitou a antisemitou. Jeho antisemitistický postoj se projevil až s nástupem Hitlera k moci, který mu svojí ideologií

---

³ JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století: (ze všech končin světa)*. Vyd. v tomto překladu 2. Překlad Jan Čulík. Praha: Rozmluvy, 2008, s. 478

⁴ Tamtéž, s. 478

⁵ Tamtéž, s. 479

učaroval.⁶ Pojem antisemitismus se začal konkretizovat a rozvíjet až se zavedením protižidovských zákonů, které Itálie přijala pod vzrůstajícím německým tlakem v září roku 1938.⁷ Rasové zákony tvořily nejdůležitější a klíčový prvek nacistického systému hodnot, proto 7. září 1938 i Itálie přijala protižidovské zákony. V důsledku čehož se po dobu 7 let oficiálně stala antisemitským státem, prosazující strategii eliminovat cokoliv, co by si mohlo znepřátelit stále sílící Německo.⁸ Ačkoliv se protižidovské zákony s fašistickou ideologií neslučovaly, bylo osvojení si rasové politiky nezbytné, neboť se Itálie neustále snažila o opravdové a rovnocenné spojení s Německem, jak z ideologického, tak i politického hlediska. Po jejich přijetí došlo k rozsáhlému pronásledování Židů.

22. srpna 1938 proběhlo sčítání Židů pod záštitou Ministerstva vnitra. Výsledky tohoto sčítání prokázaly, že v té době žilo v Itálii 46 500 Židů nebo osob židovského vyznání a 4 500 nežidů.⁹ Tedy celkem 51 000 pronásledovaných osob.

Přijetí rasových zákonů znamenalo pro Židy mnohá zásadní omezení, jejichž hlavním záměrem bylo zcela tuto menšinu separovat od zbytku společnosti. Jedno z prvních opatření znamenalo pro Židy neitalského občanství nutnost opustit apeninský poloostrov. Dále byli zbaveni občanství všichni ti Židé, kterým bylo toto přiděleno po roce 1919. Další z postihů se týkal žáků a studentů židovské rasy, kteří nemohli navštěvovat školy a jiné vzdělávací instituty. V té době byla zřizována vzdělávací zařízení výhradně pro židovskou komunitu. Tehdy rovněž došlo v důsledku přijetí rasových zákonů k hromadnému propouštění Židů ze zaměstnání, čímž byli zbaveni možnosti obstarat si prostředky pro obživu.

Pronásledování Židé reagovali na nově vzniklou situaci různými způsoby. V červnu roku 1940, při vstupu Itálie do války, emigrovala zhruba polovina Židů, zejména do Palestiny a do Spojených států. Ti ostatní zůstali v Itálii, kde se snažili přizpůsobit stále se zhoršujícím podmínkám tím, že se seskupovali v židovských spolcích. V tomto období se také posílila židovská kultura a celkově židovská národní identita. Až do roku 1941, než byly uzavřeny hranice, emigrovalo zhruba 8% italských Židů.

8. září 1943 bylo oficiálně vyhlášeno příměří mezi Itálií a Spojenci. Tehdy došlo ke zlomu. Apeninský poloostrov se rozdělil na dvě části. Jižní regiony a ostrovy byly pod kontrolou Spojeneckých vojsk. Byly osvobozeny, a tak skončilo pronásledování Židů

---

⁶ JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století...*, cit. dílo, s. 479

⁷ Tamtéž, s. 480

⁸ PICOTTO FARGION, Liliana. *Gli ebrei in provincia di Milano: 1943/45, Persecuzione e deportazione*. Milano: Arcadia Editore, 1992, s. 13

⁹ Tamtéž, s. 13

nacházejících se na tomto území. Rasové zákony zde zůstaly nadále v platnosti. K jejich zrušení došlo až tři měsíce po vyhlášení příměří.

Situace ve střední a severní Itálii se vyvíjela velmi odlišným způsobem, protože tato část Apeninského poloostrova poté spadala do území Třetí říše. Zde byla 18. září 1943 vyhlášena Italská sociální republika, v čele s Mussolinim, se sídlem v Saló. Na území nově vzniklé republiky se od září 1943 do dubna 1945 pohybovalo zhruba 34 000 Židů.¹⁰ Na tomto území došlo k přijetí obdobných, či dokonce shodných rasových zákonů, které byly uplatňovány v Německu. V této době se Židé zcela ocitli v nacistických rukou.

V důsledku událostí docházelo hned po září 1943 ke zhoršování dosavadní situace, neboť byly podnikány rozsáhlé a brutální útoky na židovskou menšinu.

Již 9. října 1943 specializovaná italská policie začala podnikat razie v Terstu. Následně 16. října 1943 v Římě bylo zatčeno 1 206 osob, ale dalších 5000 římských Židů uniklo spárům esesáků. Díky lidem, kteří je ukrývali a dokonce i díky Vatikánu, který poskytl úkryt 477 Židům, ostatních 4 238 bylo schováno v kláštorech, konventech a římsko-katolických institucích nacházejících se v Římě. Nacisté se museli spokojit se zatčením a deportací jen o málo více než jednoho tisíce Židů.¹¹ Přežilo pouze 17 osob. Na konci listopadu se uskutečnily policejní zásahy na severu Itálie, např. v Toskánsku, Boloni či v trojúhelníku Turín-Janov-Miláno. Věk, pohlaví a zdravotní stav obětí nebyl důvodem pro výjimky nebo pro osvobození. Avšak ještě na konci roku 1943 německá policie nezatýkala Židy určitých národností a ty, kteří měli alespoň jednoho rodiče nebo manžela či manželku „árijské rasy“.

Protižidovská politika Italské sociální republiky se zostřila v listopadu 1943, kdy se oficiálně vymezila jako rasistický a antisemitský stát. Ve Veroně proběhl kongres, kterému předsedala nová fašistická republikánská strana. Byl vydán tzv. Veronský manifest, který stanovil 18 bodů. V bodě č. 7 bylo stanoveno, že příslušníci židovské rasy jsou cizinci a budou během této války považováni za nepřátele¹². Italská sociální republika se okamžitě začala řídit pokyny tohoto ideologického manifestu. Tento byl 30. listopadu rozšířen o nařízení č. 5 stanovující zatčení a internaci všech Židů, bez ohledu na to, jaké jsou národnosti. Zatčení bylo dále spojeno s konfiskací veškerého majetku. Tohoto rozhodnutí byli zproštěni pouze Židé narození ze smíšeného manželství.¹³ Spolu s Veronským manifestem dochází ke změně rasových zákonů, které již nejsou pouze na úrovni

¹⁰ PICOTTO FARGION, Liliana. *Gli ebrei in provincia di Milano...*, cit. dílo, s. 14

¹¹ GILBERT, Martin. *Židé ve 20. století: (ze všech končin světa)*. 1. vyd. Překlad Ivan Brož. Praha: Baset, 2003, s. 225

¹² PICOTTO FARGION, Liliana. *Gli ebrei in provincia di Milano...*, cit. dílo, s. 16

¹³ Tamtéž, s. 16

administrativní a sociální diskriminace, ale směřují k celkové eliminaci židovského národa. Italští Židé se v tomto období nacházejí téměř ve stejné situaci, jaká panovala na území Třetí říše.

Počínaje 1. prosincem 1943 začala hlavní města provincií zřizovat internační tábory a Židé byli zatýkáni jak německou, tak italskou policií. Byli seskupováni ve věznicích nebo táborech a poté byli nacisty odváženi do Osvětimi. Buď přímými vlaky nebo se zastávkami v táborech Reichenau v Rakousku a Drancy ve Francii. Od roku 1944 Židé anglického občanství nebo jiného nepřátelského či neutrálního státu byli deportováni do tábora Bergen Belsen v Dolním Sasku. Nejdříve vlaky putovaly přímo z míst zatčení. Po čase fašistické autority požadovaly objemnější a strategičtější strukturu, než jakou měli tehdejší provinční internační tábory. Nakonec padl výběr na tábor Fossoli v provincii Modena. V srpnu 1944 byl zřízen tábor Bolzano-Gries. V operační zóně u Jaderského moře byli Židé seskupováni v Terstu. Nejdříve ve věznici Coroneo, poté v táboře Risiera di San Sabba, odtud pak byli deportováni do Osvětimi.

Tábor Auschwitz-Birkenau – Osvětim byl určen pro vyhlazování Židů, tehdy deportovaných ze západní Evropy. Zrůdná mašinérie zabíjení tam začala roku 1942. Židé byli selektováni hned po příjezdu do tábora. Většina z nich byla poslána na smrt do plynových komor. Část druhá, o poznání menší, byla zapsána do registrů a vehnána do tábora, kde jim byla přidělena práce. Většinou však zemřeli na nějakou nemoc, vysílení, hlad atd.¹⁴

Pouze 500 pronásledovaných židů stihlo uniknout přes hranice a dostat se do již osvobozených regionů. Zhruba 5 500 jich uprchlo přes Alpy do neutrálního Švýcarska. Ostatních 7 800 Židů bylo zadrženo. Z těchto bylo 300 zavražděno přímo v Itálii a ostatních 7 500 bylo deportováno do Osvětimi.¹⁵

Takové je shrnutí událostí týkajících se pronásledování Židů prováděné na italském území mezi lety 1938 až 1945.

---

¹⁴ PICOTTO FARGION, Liliana. *Gli ebrei in provincia di Milano...*, cit. dílo, s. 18

¹⁵ Tamtéž, s.18

Obrázek 1 Nacistické tábory v Evropě ve 40. letech 20. století

3 Primo Levi a jeho život

Primo Levi se narodil 31. července 1919 v Turíně. Pocházel z dobře situované židovské rodiny. Mezi lety 1925 – 1930 navštěvoval základní školu, kde ho provázely časté zdravotní komplikace, proto část výuky absolvoval doma. V roce 1934 Primo Levi začal studovat na klasickém gymnáziu Liceo D'Azeglio, které bylo proslulé vynikajícími učiteli, většina z nich byla zároveň odpůrci fašismu.¹⁶

V roce 1937 se Primo Levi zapsal na fakultu přírodních věd na univerzitu v Turíně, kde se věnoval studiu chemie. V roce 1938 byly vydány rasové zákony, které zásadně ovlivnily Leviho život. Jedno z nařízení také zakazovalo Židům navštěvovat veřejné školy, avšak netýkalo se těch studentů, kteří byli na univerzitě již zapsáni. Ti mohli ve svých studiích pokračovat. Asi po roce se Levi začal potýkat s výraznějšími problémy na akademické půdě. Kromě toho, že nesměl navštěvovat některé přednášky, měl velké obtíže si najít vedoucího své diplomové práce. Tu nakonec napsal na téma týkající se fyziky, které se vlastně ani netýkalo jeho oboru. Přes všechny tyto překážky však své studium úspěšně dokončil a v červenci roku 1941 promoval s vyznamenáním. Na jeho vysokoškolském diplomu se nicméně objevila formule „židovská rasa“ jako další připomínka tehdejší rasové doktríny.¹⁷

V roce 1942 se Levi přestěhoval do Milána, kde pracoval jako chemik v továrně, která se zabývala výrobou léků. V té době vstoupil do strany Partito d'Azione clandestino (Strana činu).

V červenci roku 1943 po pádu Mussoliniho opustil Levi Milano a se připojil k partyzánskému hnutí Giustizia et Libertà (Spravedlnost a Svoboda) v oblasti Val d'Aosta. 13. prosince 1943 byl zadržen a vyslýchán fašisty.¹⁸

„Při výsleších, které následovaly, jsem se raději prohlásil za „italského občana židovské rasy“, protože jsem usoudil, že bych jinak nedokázal vysvětlit svou přítomnost v těchto končinách, na uprchlíka příliš odlehklých, a měl jsem za to, že kdybych byl přiznal politickou činnost, znamenalo by to pro mě mučení a jistou smrt. Jako Žida mě poslali do Fossoli poblíž Modeny (...)“¹⁹

---

¹⁶ LEVI, Primo. *Se questo è un uomo*. Torino: Einaudi, 2005, s. 201

¹⁷ Tamtéž, s. 202

¹⁸ Tamtéž, s. 203

¹⁹ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. 1. vyd. Překlad Drahoslava Janderová. Praha: Sefer, 1995, 205 s. Edice prózy, s. 12

22. února 1944 byl Primo Levi převezen z Fossoli do Carpi a odtud byl deportován do koncentračního tábora Osvětim.

„Osvětim: jméno, které tenkrát pro nás nemělo žádný obsah, nějaký kus této země se tak nicméně musel jmenovat.“²⁰

Po příjezdu do tábora se Primo Levi stal pouze číslem 174 514. Povolání chemika mu zde patrně velmi ulehčilo jeho životní situaci, neboť se mu podařilo získat práci v chemickém komandu v osvětimské továrně Buna Monowitz. V lednu roku 1945 se k táboru přibližovaly ruské osvobozené oddíly a Němci evakuovali celý tábor, Levi onemocněl spálou. Takto unikl pochodu smrti. Do rodného Turína se vrátil až v říjnu roku 1945.²¹

Po válce pracoval jako chemik v továrně Duco-Montecatini v Aviglianu a začal sepsávat své svědectví z lágru, které bylo později vydáno pod titulem *Se questo è un uomo* (Je-li toto člověk). V té době se oženil s Lucií Morpugovou. Během jejich manželství se narodily dvě děti. V roce 1947 se Levi pokusil o svobodné povolání spisovatele. Avšak neúspěšně. Vrátil se tedy k práci chemika. Pracoval v továrně Siva (Società industriale vernici e affini), kde se stal později dokonce jejím ředitelem.

V roce 1958 vyšla Levimu kniha *Se questo è un uomo* (Je-li toto člověk). Úspěch tohoto díla ho motivoval k napsání dalšího románu. Roku 1963 vyšel román *La tregua* (Příměří), který získal ceny Campiello.²²

V roce 1965 se Levi vrátil do Osvětimi při příležitosti vzpomínkové ceremonie. Primo Levi tento návrat v jednom z rozhovorů komentoval takto:

„Il ritorno fu meno drammatico di quanto possa sembrare. Troppo frastuono, poco raccoglimento, tutto rimesso bene in ordine, facciate pulite, tanti discorsi ufficiali“²³

„Návrat byl méně dramatický, než by se mohlo zdát. Příliš povyku, málo srdečnosti, všechno v pořádku na správném místě, čisté fasády, mnoho oficiálních projevů.“

---

²⁰ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 16

²¹ LEVI, Primo. *Se questo è un uomo*. Cit. dílo, s. 204

²² Tamtéž, s. 205

²³ Tamtéž, s. 205

Během roku 1966 Levi shromáždil povídky, které následně vydal pod názvem *Storie naturali* (Přírodopisy), tehdy psal pod pseudonymem Damiano Malabaila. Za tyto povídky získal cenu Bagutta. Pět let poté, tedy v roce 1971, sepsal další sérii povídek s názvem *Vizio di forma* (Formální chyba), ale tentokrát pod vlastním jménem.

Roku 1975 se Levi rozhodl odejít do penze a ukončit tak kariéru ředitele v Sivě. Ještě dva roky však zůstal ve firmě jako poradce. Současně publikoval povídky inspirované jeho povoláním chemika *Il sistema periodico* (Prvky života)

V roce 1978 publikoval román-dialog *La chiave a Stella* (Francouzský klíč). K napsání tohoto díla se inspiroval svými cestami do Sovětského svazu. V červenci téhož roku kniha získala cenu Strega.

Tři roky po tomto úspěchu připravil svoji osobní antologii. Jednalo se o výběr autorů, kteří ho inspirovali nebo mu byli nějakým způsobem blízcí. Dílo vyšlo pod názvem *Hledání kořenů* (La ricerca delle radici). V listopadu téhož roku vydal Levi soubor povídek *Lilit a jiné povídky* (Lilit e altri racconti), které sepisoval již od roku 1975.²⁴

V dubnu roku 1982 vyšlo dílo *Se non ora, quando?* (Kdy, když ne teď?), které se setkal s okamžitým úspěchem. V červnu téhož roku kniha dokonce obdržela cenu Viareggio. V tomto období se Levi věnoval i překladatelské činnosti a přeložil například *La via delle mastere* (Život masek) od Claude Lévi-Strausse nebo Kavkův *Proces* pro novou sbírku *Scrittori tradotti da scrittori* (Spisovatelé přeloženi spisovateli)

V lednu roku 1985 shromáždil ve sbírce *L'altrui mestiere* (Jiné povolání) zhruba 50 spisů, které byly publikovány převážně v deníku La Stampa. V tomto roce Primo Levi podnikl cestu do Ameriky, kde se účastnil přednášek a konferencí při příležitosti překladu knihy *Kdy, když ne teď?*. V dubnu o rok později publikoval jedno ze svých stěžejních děl *I sommersi e i salvati* (Potopení a záchránění), kde vypráví o svých zkušenostech z lágru.²⁵

11. dubna 1987 bylo nalezeno Leviho tělo ve výtahové šachtě svého domu. Dodnes je jeho smrt opředena tajemstvím. Nejpravděpodobnější však je, že Primo Levi dobrovolně ukončil svůj život, protože nedokázal unést „břímě přeživšího“. Literární kritik Ernesto Ferrero uzavřel svou knihu, která byla vydána dvacet let po Leviho smrti, těmito slovy:

„Siano rese grazie al Giusto che “sapeva tutto”: testimone, poeta, narratore, sadista, storico, scienziato, chimico, analista, antropologo, zoologo, linguista, amico discreto e generoso che ci ha insegnato a ragionare e a distinguere, a conoscere i segreti

---

²⁴ LEVI, Primo. *Se questo è un uomo*. Cit. dílo, s. 206

²⁵ Tamtéž, s. 207

dell'incredibile bellezza della materia vivente, a fissare l'orrore senza disperare. Sia pace all'ex-deportato 174517, che riposa all'ombra amica di un acero nel cimitero ebraico di Torino.“²⁶

„Budiž vysloveno dík Spravedlivému muži, který “věděl všechno”: svědek, básník, prozaik, esejista, historik, vědec, chemik, analytik, antropolog, zoolog, lingvista, ohleduplný a velkorysý přítel, který nás naučil přemýšlet a rozlišovat, a poznávat tajemství neuvěřitelné krásy živé hmoty a zachytit hrůzy bez zoufalství. Necht' je dopřán věčný klid a mír bývalému vězni č. 174517, jenž odpočívá v přátelském stínu javoru na židovském hřbitově v Turíně.“

Obrázek 2 Primo Levi

---

²⁶ FERRERO, Ernesto. *Primo Levi: la vita, le opere*. Torino: Einaudi, 2007, s. 134

4 Je – li toto člověk

„Jestli si vzpomínáš, tak v Je-li toto člověk jsem vyprávěl sen, který se zdál mnohým z nás, nám všem: že se vracíme, vyprávíme a nikdo nám nevěří. Myslím, že ten sen byl do jisté míry prorocký a lze ho vysvětlit na základě psychoanalýzy: sen je osvobození, ale není-li završen, osvobození nepřichází (...). Sen se v podstatě cenzuruje sám, někde hluboko v útrokách zůstává neukojený hlad a neukojená touha vyprávět.“²⁷

4.1 Okolnosti vzniku knihy

Primo Levi často zdůrazňoval, že kniha *Je-li toto člověk* se zrodila právě z potřeby vyprávět. Vyprávět ostatním hrůzy, které prožíval během zajetí a pobytu v koncentračním táboře Osvětim. Zároveň také cítil potřebu se vnitřně osvobodit. Již v úvodu knihy autor zdůrazňuje naléhavost a důvody, kterého vedly k tomu, aby se s ostatními podělil o svoji zkušenost. Slovo na Leviho působilo jako spása a vyprávění jako terapie – ale také jako touha cítit se jako ostatní. Autor měl stejný pocit, jaký mají pacienti při psychoanalytické terapii – vyprávěním svého příběhu se mohou osvobodit.²⁸

„Potřebu vyprávět „těm druhým“, přimět ty druhé, „k účasti“ jsme v době před osvobozením a po něm pocítili stejně okamžitě a prudce jako ostatní základní potřeby. Knihu jsem napsal, abych uspokojil tu potřebu. Především tedy, abych se vnitřně osvobodil.“²⁹

Naléhavou potřebu zaznamenat vzpomínky a následně podat svědectví, pocíťoval Primo Levi již v době, kdy byl vězněn v koncentračním táboře. Své poznatky začal sepisovat již během věznění, byť si byl vědom, že tím riskuje svůj život.

„Potřeba vyprávět v nás byla tak silná, že jsem knihu začal psát ještě tam, v německé laboratoři, uprostřed ledové zimy, války a dotěrných pohledů, i když jsem věděl, že v žádném případě nemohu ty narychlo načmárané poznámky uchovat, že je budu muset

---

²⁷ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 60

²⁸ Tamtéž, s. 179

²⁹ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 185

okamžitě zahodit, protože kdyby je u mě našli, stály by mě život. Ale sotva jsem se vrátil, napsal jsem během několika měsíců knihu, tak mě ty vzpomínky uvnitř pálily.“³⁰

Nutno podotknout, že Primo Levi byl především chemik. Nikdy neměl žádné spisovatelské ambice. Po návratu z Osvětimi byl však překvapen, s jakým zájmem se setkalo jeho vyprávění a zároveň svědectví z tohoto osvětimského pekla. Svůj příběh zprvu vyprávěl „*rodičům a přátelům, a potom i neznámým lidem, nahodilým spolucestujícím ve vlaku, v tramvaji, na veřejných místech, kdekoliv.*“³¹

Jedním z dalších důvodů, proč Levi sepisoval knihu *Je-li toto člověk* je, že se cítil provinile vůči ostatním, protože právě on měl to štěstí a přežil. Pro autora bylo psaní svědectví o hrůzách, které se udály v koncentračním táboře, jako splácení dluhu „*potopeným*“ – těm, co nepřežili.³² Jak sám Levi podotkl: „*je to pocit, že člověk žije na místě někoho jiného.*“³³

Samotnou knihu začal intenzivně psát až počátkem prosince 1945. Jak sám autor podotýká:

„Ho scritto anche in treno, nel tragitto tra Torino e Avigliana, dove lavoravo in fabbrica. Scrivo di notte, nell'intervallo di pranzo di mezzogiorno: ho scritto quasi tutto il capitolo „Il Canto di Ulisse” nella mezz’ora da mezzogiorno all’una. Ero continuamente in uno stato di trance.“³⁴

„Psal jsem dokonce i ve vlaku, na cestě mezi Turínem a Aviglianou, kde jsem pracoval ve fabrice. Píšu v noci, v přestávce na oběd: napsal jsem skoro celou kapitulu Zpěv Ulyssův během půlhodiny od dvanácti hodin do jedné. Byl jsem neustále ve stavu transu.“

Když se ho lidé ptali, jak se dostal ke spisovatelské činnosti, autor odpovídal vždy stejně. Opakoval, že píše proto, aby nebylo zapomenuto to, co se stalo, ale také proto, aby se to vícekrát nemohlo opakovat.³⁵

---

³⁰ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 115

³¹ Tamtéž, s. 5

³² MINISCI, Alessandra. *Primo Levi e la memoria della Shoah*. Milano: Alpha test, 2006, s. 24

³³ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 172

³⁴ BRANDONI, Manila. *Se questo é un uomo: da De Silva a Einaudi* [online]. Oblique Studio, 2012, s. 3

³⁵ MINISCI, Alessandra. *Primo Levi e la memoria della Shoah*. Milano: Alpha test, 2006, s. 24

4.2 Žánr knihy

Kniha *Je-li toto člověk* je napsána v poválečném období, jako spousta jiných knih, které vycházely v té době. V mnohém se však liší, neboť přesahuje rozměr pouhého svědectví.

Primo Levi je spisovatelem v pravém slova smyslu, ale je jím zvláštním způsobem. Žádné z jeho děl se nevtěsná do určitého žánru. „*Co je vlastně kniha Je-li toto člověk? Svědectví, nebo příběh?*“³⁶ Takovouto mnohočetnou identitu spisovatele Levi vysvětluje následovně: „*Jsem gymnazista s humanitním vzděláním, ale zároveň také chemik a bývalý vězeň. Mám tudíž alespoň tři zdroje, odkud mohu při psaní čerpat.*“³⁷

Jeho kniha je absolutně odlišná od memoárové literatury, která vycházela v poválečném období neorealismu. Jedná se o autobiografický text, ve kterém autor popisuje období prožité v koncentračním táboře Osvětim. Zároveň dílo vykazuje znaky historického dokumentu. Je nutno zdůraznit, že i když byl autor denně, téměř rok, obklopován smrtí a viděl zemřít tisíce lidí, jeho kniha není založená na popisu zvláště hrozivých událostí. Autor se spíše soustředí na prostředí, ve kterém se vězni nacházejí a jak jsou tímto ovlivňováni. Především se soustředí na popis degradace osobnosti v táboře. Zabývá se tím, jakým způsobem reaguje člověk vystaven extrémním podmínkám, proto tato kniha může přispět ke zkoumání některých aspektů lidské duše.³⁸

Alessandra Minisci ve své knize poznamenala, že se nejedná o pouhé svědectví, ale o snahu porozumět tomu, jak k těmto strašným událostem vůbec mohlo dojít. Jedná se o téměř vědeckou studii lidského chování, která je tvořena autorovými vzpomínkami a vtělena do literární podoby. Právě mimořádná rovnováha mezi vyvoláním si vzpomínek a schopnosti reflexe se Leviho dílo *Je-li toto člověk* přibližuje té nejlepší argumentační eseji.³⁹

---

³⁶ ³⁶ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. s. 10

³⁷ Tamtéž, s. 10

³⁸ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 7

³⁹ MINISCI, Alessandra. *Primo Levi e la memoria della Shoah*. Cit. dílo, s. 24

4.3 Jazyk a styl knihy, záměr autora

„Napsal jsem knihu Je-li toto člověk ve snaze objasnit ostatním, i sám sobě události, kterých jsem se zúčastnil, nikoliv však s nějakým literárním záměrem. Můj vzor, nebo jestli chceš můj styl, byl stylem weekly report, týdenního zpravodaje, který se používá v továrnách. Musí být výstižný, přesný a napsaný v jazyce srozumitelném na všech úrovních tovární hierarchie.“⁴⁰

Knihy *Je-li toto člověk* se zrodila především za účelem podat svědectví a je charakteristická svou srozumitelností, precizností, umírněností a autentičností. Byla napsána hlavně proto, že vyprávěním se autor chtěl vnitřně osvobodit a zároveň chtěl přimět ostatní, aby mu naslouchali. Je třeba brát na vědomí, že sloučením těchto Leviho potřeb – osvobodit se a být pochopen – vzniklo opravdu cenné literární dílo. Kdyby se tyto dva faktory nesnoubily, tak bychom v textu nemohli nalézt takové množství precizních popisů, přiléhavých adjektiv, literárních odkazů, výstižných metafor, pečlivých popisů událostí a zvláštností, kterým se dostává až symbolického charakteru. Leviho dílo často odkazuje i na jiné literární prameny či autority: od Bible až po Danteho.

Levi často přemýšlel o své spisovatelské činnosti a ve svých rozhovorech vždy zdůrazňoval svůj vztah mezi psaním a vědou. Vždy opakoval, že jeho „*první povolání, povolání chemika, ho zachránilo před smrtí a zároveň mu darovalo i povolání druhé, povolání vypravěče*“.⁴¹ Ke svým vzpomínkám přistupoval jako k vědeckému materiálu, který podroboval výzkumu. Leviho vyprávění je strohé, souhrnné a vyčerpávající. Analyzoval lidi, se kterými se setkal. Analyzoval prostředí, ve kterém se pohyboval a dokonce podroboval analýze i sebe samotného. Leviho jazyk, stejně jako věda, se vyznačuje přesností, jednoznačností a konkrétností. Vždy volil přesná a promyšlená slova. Dokázal se výstižně vyjadřovat i za pomoci minimálních jazykových prostředků.

I když autor autenticky zdokumentoval tak otřesnou zkušenost, jakou byla Osvětim, oproti jiným podobným autorům nevěnuje se popisu zvláště krutých skutečností. Levi se zastavuje na prahu ohavnosti. Vypráví sice o selekcích, ale už ne o plynových komorách a krematoriích. Věděl, že by to nebyl schopen popsat.

---

⁴⁰ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levím, 1963-1987...*, cit. dílo, s. 83

⁴¹ Tamtéž, s. 8

„Říkal, že ten, kdo si v Lágru sáhl na dno, se už nevrátil a tím, čím si právě tito „potopení“ prošli, by nemohlo být nikým popsáno“.⁴²

Z formálního hlediska je dílo rozděleno do 17 neočíslovaných kapitol. Těmto předchází Leviho předmluva a báseň s názvem *Schema*⁴³, jež je součástí sbírky *Jiné povolání* (Altrui mestiere).

Autor si byl vědom všech úskalí, která se týkala uspořádání jeho prvotiny *Je-li toto člověk*. Jak jsem již zmínila, Leviho potřeba podat svědectví byla velmi silná, srovnatelná s jinými fyziologickými potřebami – „vrátit se, jíst, vyprávět“⁴⁴ - tak to Levi cítil. Ihned po návratu začal sepisovat své vzpomínky a poznatky. Psal je bez jakéhokoli plánu a nevěnoval pozornost tomu, jakým stylem je sepisuje. Levi nepsal jednotlivé části svého svědectví výrazně chronologicky, spíše kladl důraz na konkrétní témata. Neřadil je však v logickém sledu, ale podle naléhavosti. Odtud pramení jejich fragmentární charakter.⁴⁵

Obsah jednotlivých kapitol je již patrný ze samotného výstižného názvu, což čtenáři usnadňuje snadnou orientaci v textu. Např. „Naše noci“, „Práce“, „Potopení a zachránění“, „Říjen 1944“. Každá z uvedených kapitol by mohla existovat sama o sobě, nezávisle na ostatních. Poslední kapitoly byly napsané jako první, protože popisované události měl Levi ještě v živé paměti. K jejich spojení a zařazení do celku došlo až následně podle předem stanoveného plánu.⁴⁶

Chronologický sled událostí můžeme vnímat v kapitolách I, II a částečně i v kapitolách IV, V a poslední od X do XVII. Poslední sedmnáctá kapitola je sepsaná ryze deníkovou formou.⁴⁷ Zjednodušeně bychom toto dílo mohli rozdělit na tři základní části. Tedy cesta a příjezd do Osvětimi, samotný pobyt v lágru a osvobození Rudou armádou.

Kniha *Je-li toto člověk* představuje některé zvláštní charakteristiky vzhledem ke zvláštní kompozici díla. Virtuozita knihy podle mého názoru spočívá na jedné straně v rytmu, ve kterém se ten složitý a strašlivý příběh rozvíjí, a na druhé straně v tom, že vypravěč kontroluje tón svého vyprávění. Autor se nikdy neuchyluje k patetickým výlevům nebo zbytečným popisům či podrobnostem. Levi zkušenost z lágru popisuje většinou krátkými, strohými, výstižnými a hlavně holými větami.

⁴² MINISCI, Alessandra. *Primo Levi e la memoria della Shoah*. Cit. dílo, s. 25

⁴³ *Schema* znamená židovsky „slyš!“. Je to první slovo z jedné z nejdůležitějších modliteb židovského náboženství, ve které se hlásá jednota Boha.

⁴⁴ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 5

⁴⁵ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 8

⁴⁶ Tamtéž, s. 8

⁴⁷ MINISCI, Alessandra. *Primo Levi e la memoria della Shoah*. Cit. dílo, s. 26

Čtenář se prostřednictvím textu o autorovi moc nedozvídá, ale způsob, jakým je příběh vyprávěn prozrazuje jemnou citlivost, jednoznačně utvářenou osobnost, vystřízlivělou, čestnou, zbavenou iluzí, kterou hned tak někdo neobelstí.⁴⁸

„Levi chtěl, aby se lidé dozvěděli pravdu o koncentračních táborech, avšak neuchyluje se k patosu, sentimentu či rozhořčené obžalobě. Zaznamenává osobní zážitky a zkušenosti z lágru věcným, čistým a neosobním stylem, díky němuž dosahuje vysoké autentičnosti a působivosti.“⁴⁹

Tento čistý a neosobní styl je prostoupen celým dílem. Pro lepší představivost bych uvedla dva úryvky. První z kapitoly *Na dně* a druhý z kapitoly *K. B.*:

„Musíme se postavit do pětistupňů tak, abychom jeden od druhého byli dva metry; potom se musíme svléknout a složit oblečení určitým způsobem, vlněné šatstvo na jednu stranu a všechno ostatní na druhou stranu, zout si boty, ale dát dobrý pozor, aby nám je neukradli.“⁵⁰

„...Je konec. Projel poslední vagon a jako když se zvedne opona, objeví se před námi hromada litinových traverz, na hromadě stojí Kápo s holí v ruce a vyzábílí spoluvězni ve dvojicích přicházejí a odcházejí.“⁵¹

Levi popisuje fungování tábora pomocí střídání různých obrazů, které se většinou týkají postav, se kterými se autor setkal a situací, které jsou s nimi spojené. Tyto jednotlivé epizody jsou prokládány autorovými vstupy kritického či reflexního charakteru, kterými je provázáno celé vyprávění.

V souvislosti s narácí je třeba uvést, že uprostřed děje stojí vypravěč. Tento je homodiegetického charakteru, protože samotný Primo Levi je současně hlavním protagonistou a vypravěčem v jedné osobě. Pro tento jev je příznačné užití první osoby singuláru – „já“, čímž autor popisuje své osobní zkušenosti: *„Když jsem přišel do tábora na konci ledna 1944, bylo v něm asi sto padesát italských Židů.“⁵²* nebo své duševní stavy a pochody: *„Liboval jsem si v umírněném a abstraktním smyslu pro revoltu.“⁵³* Primo Levi

---

⁴⁸ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ...cit. dílo, s. 6

⁴⁹ PELÁN, Jiří. *Slovník italských spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004, 751 s. 439

⁵⁰ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 21-22

⁵¹ Tamtéž, s. 45

⁵² Tamtéž, s. 12

⁵³ Tamtéž, s. 11

popisuje svoji vlastní zkušenost, ale přesto se cítí být součástí kolektivu. Často tak hovoří v první osobě plurálu „my“ – Židé, oběti. „*Ploužíme se bezcílně místností sem a tam a mluvíme (...) Prosíme ho, aby se Němce zeptal, na co čekáme (...) a my teď už mlčíme, i když se za to mlčení trochu stydíme.*“⁵⁴ Úkolem knihy *Je-li toto člověk* je podat kolektivní svědectví.⁵⁵ Dále také využívá druhé osoby množného čísla: „*Snažte se, abyste ve svých domovech nezažili to, co je nám souzeno zde.*“⁵⁶

V knize lze nalézt četné množství stylistických prostředků, jako například oxymoronů, které podtrhují přítomnost protikladů jak v životě, tak v lidské duši. Je to způsob, jakým se Primo Levi snaží uchopit složitost, rozporuplnost a rozpolcenost světa.

„*Vyvolává to v nás hněv a smích a zvláštní úlevu.*“⁵⁷ „*(...) jsem plný vyrovnané bolesti, která se téměř blíží k radosti.*“⁵⁸ „*(...) tvář má energickou, ale zároveň smutnou a unavenou.*“⁵⁹ „*(...)vzpomínky sladké a smutné.*“⁶⁰ „*Příběh mých vztahů k Lorenzovi je zároveň dlouhý i krátký, prostý i záhadný (...)*“⁶¹

Dále užívá četné metafory a přirovnání: „*snese se na něj sprška kleteb a nadávek*“⁶² „*Jako rychlá a nenasytná rakovina.*“⁶³ „*(...) starou divnou trýzeň cítit se člověkem, která se na mě sápe jako pes.*“⁶⁴ „*krk máme dlouhý a uzlovitý jako oškubaná kuřata.*“⁶⁵

Svědectví *Je-li toto člověk* se vyznačuje zvláštními charakteristikami, jako například častými obměnami přítomného a minulého času. Tento jev je patrný především v italském originále. Přítomný čas autor užívá z různých důvodů: k dělení textu, k vyjádření minulosti, ale také k vyjádření svých úvah. Toto prolínání se gramatických časů má zvláštní a znepokojující význam. Levi čtenáři napovídá, že Osvětim není zkušenost, která se vymezuje pouze na časy minulé. Užitím přítomného času tuto událost aktualizuje, vnímá ji jako nesmazatelnou skutečnost, která se může kdykoliv znovu odehrát.

---

⁵⁴ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 24

⁵⁵ BENCHOUÏHA, Lucie. *Primo Levi: rewriting the Holocaust*. Leicester: Troubador, 2006, s. 7

⁵⁶ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 57

⁵⁷ Tamtéž, s. 20

⁵⁸ Tamtéž, s. 21

⁵⁹ Tamtéž, s. 150

⁶⁰ Tamtéž, s. 124

⁶¹ Tamtéž, s. 128

⁶² Tamtéž, s. 79

⁶³ Tamtéž, s. 74

⁶⁴ Tamtéž, s. 152

⁶⁵ Tamtéž, s. 152

Co se týče výběru slov, Levi volí přesná a promyšlená slova. Snaží se co nejlépe vystihnout a popsat význam slov. Ve svém textu využívá dvojice nebo řady přídavných jmen a příslovcí, kterými obratně shrnuje a popisuje události. „rozlehlá holá, jen mírně zavlažená místnost“⁶⁶; „voda je teplá a nasládlá, je cítit bahnem“⁶⁷ „individuum zakulacené, poslušné a hloupé.“⁶⁸

Levi do textu vkládá nesčetné množství cizích slov např. z němčiny, polštiny a francouzštiny. Tímto dodává textu na autentičnosti.

„Každý den podle stanoveného rytmu, Ausrücken a Einrücken, odchod a příchod (...)“⁶⁹ „Jen málo koho zasáhne povel „wstawac“ spícího“⁷⁰ „Vykročili jsme. Kápo skanduje tvrdým hlasem „Links, links, links.“⁷¹ „Selekcja“⁷² „

Knihy je také charakteristická četným užitím expresivních prostředků. V knize se objevuje velké množství tázacích vět: „Ale nejsou snad i tyto příběhy příběhy nové Bible?“ A zvolací vět: „Kéž by si člověk směl poplakat! Kéž by mohl čelit větru jako kdysi, jako rovný s rovným, a ne jako tady, jako červ bez duše!“⁷³

Dalším důležitým prvkem, kterým se autor přibližuje k beletrii, je přítomnost již zmíněných literárních odkazů. V textu jich nalézáme hned několik.

Jeden z častých odkazů je právě na Dantovu Božskou komedii, konkrétně na část Pekla. Odkazy na toto dílo jsou velmi patrné, některé jsou ovšem i skryté. Už v první kapitole - *Cesta*, je Levi spolu s dalšími třiceti vězni odvážen do tábora. Německého vojáka, který je odváží, je Levim nazýván „náš Cháron“. Dále místo, aby na ně zvolal „Duše odsouzené k haně, vy nedoufejte spatřit rajske krásy!“⁷⁴ (Peklo, zpěv třetí), jak by se od něj očekávalo, tak se jich ptá, zda nemají peníze nebo hodinky. V první části kapitoly *Na dně* Levi přirovnává Osvětim k peklu: „Toto je peklo. Dnes, v dnešním světě, musí peklo vypadat takto.“⁷⁵ Dále první okamžiky v táboře a marodku K.B. přirovnává k předpeklí. „Hodinu po hodině se vlekl v předpeklí nekonečně dlouho“⁷⁶ Jeden

---

⁶⁶ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 21

⁶⁷ Tamtéž, s. 21

⁶⁸ Tamtéž, s. 27

⁶⁹ Tamtéž, s. 36

⁷⁰ Tamtéž, s. 66

⁷¹ Tamtéž, s. 143

⁷² Tamtéž, s. 133

⁷³ Tamtéž, s. 74

⁷⁴ Tamtéž, s. 20

⁷⁵ Tamtéž, s. 21

⁷⁶ Tamtéž, s. 29

z nejvýraznějších odkazů na Dantovu božskou komedii nalezneme v kapitole *Ulyssův zpěv*. Levi v této kapitole vypráví o setkání s Jeanem – čtyřicetiletým alsaským studentem, přezdívaným Pikolo. Toto setkání bylo pro Leviho velmi důležité. Pomocí Božské komedie, konkrétně 26. zpěvu, se rozhodl naučit Jeana italsky. Levi mu vysvětlil kdo je Dante, jakou má strukturu Peklo, co je „contrapasso“, kdo je Vergilius a kdo Beatrice. Tehdy spojil Danteho motiv pekla s peklem v koncentračním táboře. Z textu je patrné, jak je Dantův text pro Leviho důležitý. „*Dal bych dnešní polévku, kdyby mi někdo pomohl navázat „non ne avevo alcuna“ na konec.*“⁷⁷

Mimo odkazů na Dantovo dílo se v knize *Je-li toto člověk* setkáváme také s odkazy na Bibli. Již v první kapitole, kdy se Židé chystají na deportaci do Osvětimi, Levi tuto událost přirovnává k „*prastaré bolesti lidu bez vlasti, beznadějně bolesti exodu, který se každé století opakuje.*“

Dalším biblickým odkazem je právě Babylonská věž a s ní spojené zmatení jazyků. Levi takto výstižně přirovnává situaci v lágru.

„*Karbidovou věž, která se tyčí uprostřed Buny a jejíž vrcholek bývá většinou zahalen v mlze, jsme postavili my. Jejím cihlám se říkalo Ziegel, briques, tegula, cegli, kameny, bricks, téglak a vázala je k sobě nenávist. Nenávist a nesvornost jako Babylonská věž, a tak jí taky říkáme: Babelturum, Bobelturm. A nenávidíme v ní slabomyslný sen našich pánů o vlastní velikosti, jejich pohrdání Bohem a lidmi, námi lidmi.*“⁷⁸

V textu lze najít i odkazy na řeckou mytologii. Jako příklad bych uvedla kapitolu *Naše noci*. Zde autor popisuje sen, který se zdá všem vězněným – kolektivní sen. Zdá se jim totiž o jídle. Tento sen Levimu připomíná bájněho Tantara.

„*Je to nemilosrdný se, kdo vytvořil mýtus o Tantalovi, musel ho znát.*“⁷⁹

Záměrem Prima Leviho bylo podat svědectví o prožitých hrůzách, a pak co nejpravdivěji vykreslit v jakých nelidských podmínkách se vězni nacházeli a vůbec popsat celkovou absurdní existenci lágrů. Jeho dílo je obdivuhodné a překvapující, zejména proto, že i když autor zažil utrpení v Lágru na vlastní kůži, nikdy se ve svých dílech neuchyluje k

---

⁷⁷ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 123

⁷⁸ Tamtéž, s. 77

⁷⁹ Tamtéž, s. 64

jednostranné kritice osob odpovědných za utrpení vězňů. Spíše se snaží vniknout do svědomí dozorců a snaží se přijít na to, co je k jejich chování vedlo. Sám autor v úvodu podotýká, že *tato kniha nepřispěje žádnou strašlivou podrobností ke znepokojivému tématu vyhlazovacích táborů, jak s ním jsou obeznámeni čtenáři na celém světě a že nebyla napsána s cílem formulovat další body obžaloby, ale spíše by nám měla pomoci jako materiál ke zkoumání aspektů lidské duše.*⁸⁰

Cesare Segre definuje další důvody, které Leviho vedly k napsání svědectví *Je-li toto člověk*. Jedním z důvodů byla potřeba zdokumentovat tuto extrémní zkušenost, poté chtěl poukázat na nejhorší důsledky, které může přinést xenofobie. Chtěl se zamyslet nad lidským chováním v tak výjimečných podmínkách a poté vyprávět za účelem vnitřního osvobození se.⁸¹

Záměr Leviho díla je již nastíněn v básni Schemá, jež se nachází hned v úvodu díla. Autor vyzývá čtenáře k tomu, aby se zamyslel nad vážností existence koncentračních táborů.

„(...)Rozjímejte, že to všechno bylo:
Nařizuji vám ta slova.
Vryjte si je do srdce.
Ať jste doma nebo venku,
Ať uléháte, nebo vstáváte.
Opakujte je svým dětem,
Jinak ať vám spadne dům,
schvátí vás nemoc
a vaše děti od vás odvrátí zrak.“⁸²

---

⁸⁰ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 7

⁸¹ LEVI, Primo. *Se questo è un uomo*. Cit. dílo, s. 185

⁸² LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 9

4.4 Hlavní témata díla

Primo Levi ve své knize *Je-li toto člověk* dokázal mistrně pojmut a předložit čtenáři nepřehledné množství témat. Co se týče fyzické roviny, věnuje se tématům jako práce, hlad, bolest a násilí. V rovině duchovní se věnuje tématům jako chaos, zklamání, absurdita, ztráta nadějí, iluzí a lidské důstojnosti.

Následně se budu snažit přiblížit témata, která pokládám za stěžejní:

4.4.1 Absurdita

„Byli jsme svědky racionálního vývoje nelidského plánu, nebo projevu (zatím v dějinách ojedinělého a stále ještě nevysvětlitelného) kolektivního šílenství. Logika ve službách zla, nebo absence logiky?“⁸³

Absurdita – jedno z nejzákladnějších témat, kterým je provázeno Leviho celé dílo *Je-li toto člověk*. Následně bych doložila příklady, kterými Levi poukazuje na toto téma:

V první kapitole – *Cesta*, kde Levi líčí příjezd nových vězňů, kteří byli rozdělováni na způsobilé a nezpůsobilé. Celý proces se Němcům zdál příliš zdoluhavý, a proto vymysleli nový a rychlejší „systém“:

„(...) dveře vagonů se otvíraly zároveň na obou stranách, aniž by se příchozím dostalo jakýchkoli pokynů, nebo varování. Do tábora se dostali ti, kdo náhodou vystoupili na jedné straně rampy, do plynu šli ti ostatní.“⁸⁴

Primo Levi tvrdil, že celá existence koncentračního tábora byla vystavěna na nesmyslných a nepochopitelných pravidlech. Každý zkušený häftling⁸⁵ věděl, že lepší je „nesnažit se pochopit“. Jedna z absurdních epizod se odehrála hned v následující kapitole s příznačným názvem – *Na dně*. Vězni vyprahlí žízní byli převezeni do tábora, do místnosti, kde byl kohoutek s vodou, ale nesměli ji pít.

---

⁸³ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 108

⁸⁴ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 19

⁸⁵ häftling – označení vězně (táborový žargon)

„Máme strašnou žízeň. Tlumené bubláni vody v radiátorech nás vzteká: čtyři dny jsme nepili. Je tu kohoutek, ale nad ním nápis, na kterém stojí, že je zakázáno pít vodu, protože je znečištěná. (...) je přece jasné, že nápis je zlý vtip, „oni“ vědí, že umíráme žízni a strčí nás do místnosti, kde je kohoutek a Wassertrinken verboten“⁸⁶

V táboře bylo zakázáno zkrátka všechno, ne z nějakých skrytých důvodů, ale proto, že právě za tímto účelem byl tábor zřízen. Toto lze doložit na případu, kdy byl Levi vyprahlý žízni a snažil se utrhnout rampouch za oknem.

„A opravdu: vyprahlý žízni, uviděl jsem za oknem krásný rampouch na dosah ruky. Otevřel jsem okno, ulomil rampouch, ale v tu chvíli stál přede mnou velký a silný chlap, který se potloukal venku, a surově mi ho vytrhl z ruky. „Warum?“ zeptal jsem se ho chatrnou němčinou. „Hier ist kein Warum“ - (tady není žádné proč), odpověděl mi a vrazil mě do baráku. Vysvětlení je odporné, ale jednoduché: na tomto místě je zakázáno všechno, ne z nějakých skrytých důvodů, ale proto, že právě za tímto účelem byl tábor zřízen.“⁸⁷

Jeden z dalších nesmyslů spojený s chodem tábora, byla továrna na zpracování kaučuku Buna. Němci ji horlivě stavěli po čtyři roky. Trpělo a zemřelo tam nespočetné množství Židů. Absurdní na tom bylo, že z fabriky nikdy nevyšel jediný kilogram syntetického kaučuku.

4.4.2 Lidská identita a důstojnost

Dalším důležitým tématem, které je taktéž provázeno celým dílem, je právě otázka lidské důstojnosti. Účelem koncentračního tábora bylo udělat z Židů pouhá zvířata. Takový byl účel lágru. Hned po příjezdu, pokud měli to štěstí a ustáli první selekci, bylo Židům vyměněno jejich jméno za číslo vytetované na levé ruce a tím je pokřtili až do konce života. „*Häftling: naučil jsem se, že jsem häftling. Jmenuji se 174 517*“⁸⁸ Sám Levi ve své knize popisuje první okamžiky v táboře.

---

⁸⁶ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 21

⁸⁷ Tamtéž, s. 19

⁸⁸ Tamtéž, s. 27

„A tu jsme si právě všimli, že se nám v naší mateřštině nedostává slov, abychom pojmenovali takovou urážku, takovou destrukci člověka (...). Níž už se nedá klesnout. Nic tady není naše: vzali nám šaty, boty, dokonce i vlasy. Když promluvíme, nebudou nás poslouchat, a i kdyby nás vyslechli, nerozuměli by nám. Vezmou nám dokonce i jméno, a když si je budeme chtít uchovat, budeme k tomu muset najít sílu, tak, aby z našeho jména, z nás, z toho, co jsme byli, vůbec něco zůstalo.“⁸⁹

Životy, jaké žili předtím, již nebyly důležité, protože uvnitř lágru jim začínal zcela jiný „život“. Svět lágru byl plný útrap, kde již neexistovala solidárnost a přátelství, rysy tak typické lidem. Člověk postupně přicházel o naději, že bude zachráněn. Jejich život byl omezený pouze na každodenní boj o přežití. Stejně tak, jako ve světě zvířat. Život pro vězně v podstatě ztrácel smysl.

„Přesvědčení, že život má smysl, je zakořeněno v každém lidském vlákně, patří k lidské podstatě. Svobodní lidé pojmenovávají tento cíl mnoha jmény, hodně přemýšlejí a diskutují o jeho povaze. Pro nás byl tento problém jednodušší.“⁹⁰

Levi ve svém svědectví popsal i první humánní gesto mezi přeživšími krátce po osvobození tábora. Dosavadní každodenní boj každého proti každému se proměnil v první náznaky solidarity.

„(...) přestali jsme být häftlingy a začali jsme se pomalu stávat lidmi“⁹¹

V závěru knihy Levi neopomněl zodpovědět otázku skrytou již v názvu knihy – Kdo je člověk?

„Kdo zabíjí, je člověk, kdo činí bezpráví nebo je obětí bezpráví, je člověk. Ale není člověk, kdo nechá věci dojít tak daleko, že sdílí lůžko s mrtvolou, kdo čeká, až jeho soused konečně umře, aby si mohl vzít jeho čtvrtinku chleba. Je, třebaže za to nemůže, dál od myslícího člověka než nejprimitivnější pygmej z černé Afriky a nejodpornější sadista.“⁹²

---

⁸⁹ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 26

⁹⁰ Tamtéž, s. 75

⁹¹ Tamtéž, s. 172

⁹² Tamtéž, s. 185

4.4.3 Osvětim – nesmírná biologická a sociální zkušenost

Levi pokládal koncentrační tábor za nesmírnou biologickou a sociální zkušenost, v níž byl svědkem takových situací a chování, jaké nikdy předtím ani potom neviděl ani nezažil. Koncentrační tábor vnímal jako experiment. Připodobňoval ho k primitivní společnosti, mimo naší civilizaci, protože se tábor ocital mimo struktury civilizovaného světa. Levi se neomezuje pouze na samotné fungování tábora. V kapitole *Potopení a záchránění* tento jev vysvětluje ze sociálně-biologického hlediska:

„Zavřít za ostnatý drát tisíce lidí nejrůznějšího věku, postavení, původu, jazyka, kultury a mravů a podřítit je uniformnímu, kontrolovanému způsobu života, ve kterém všichni žijí za stejných podmínek, jež zdaleka nevyhovují jejich potřebám: nelze si představit krutější laboratoř pro zkoumání toho, co je v chování živočicha-člověka, přinuceného bojovat o holý život, vrozeného a co získal zkušeností.“⁹³

Zvláště v osmé kapitole, *Z této strany dobra a zla*, Levi vysvětluje, jak se rozvinul obchod mezi vězni. Ten byl založen na výměném obchodu, kradežích až po vytvoření si kontaktů s lidmi z vnějšího světa. V táboře se objevil fenomén obchodování: *„byl to charakteristický jev, jakobychem patřili do normální lidské společnosti, a mělo to takové karikaturní rysy, byla tam například „buržoazie“ přes chleba, přes boty, přes hřebeny a tak dále... Ale brzy se vytvořila síť obchodních vztahů.“⁹⁴* Jak Levi podotkl, vznikla opravdová burza.

„Každý večer čekají u dveří tagesraumů trpělivě skupinky dodavatelů: nehnou se z místa celé hodiny, v dešti, i když padá sníh, vzrušeně debatují tlumeným hlasem o problémech, které se týkají pohybu cen a hodnoty prémiových bonů. Občas se někdo od hloučku odpoutá, zaskočí si na burzu a vrátí se s nejčerstvějšími zprávami.“⁹⁵

---

⁹³ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 92

⁹⁴ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ...cit. dílo, s. 57

⁹⁵ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 89

4.4.4 Jazykový chaos

„Jazykový zmatek je jedním ze základních jevů zdejšího života: jsme obklopeni nepřetržitým babylonským zmatením jazyků, v němž všichni křičí rozkazy a výhrůžky v jazycích, které jsme předtím nikdy neslyšeli a běda tomu, kdo nekapíruje bleskem. Tady nikdo nemá čas, nikdo nemá trpělivost, nikdo tě nevyslyší.“⁹⁶

Výskyt velkého množství jazyků v Osvětimi byl způsobený tím, že v táboře se nacházeli Židé z různých koutů Evropy. Levi této problematice věnoval několik delších částí ve třetí kapitole – *Zasvěcení*. Cesare Segre poznamenal, že koncentrace mnoha jazyků v lágru byla jedním z charakteristických znaků tohoto prostředí. Dozorci mluvili většinou polsky nebo německy. Zatímco vězni jidiš, rusky, francouzsky, italsky, španělsky atd.⁹⁷ Vězni si často nerozuměli. Jejich jazyky se začali často mísit tak, že němčina byla deformována maďarštinou, francouzština polštinou nebo řečtinou a podobně.⁹⁸ Vznikl tak jakýsi táborový žargon. Například slovo „nikdy“ se v táborové hantýrce říkalo „Morgen früh“. Levi byl přesvědčen, že kdyby lágry existovaly déle, byl by určitě vznikl nový jazyk.⁹⁹

„...(...) kde se páchá násilí na člověku, páchá se i na jazyku.“¹⁰⁰

Primo Levi označoval jazykovou rozdílnost jako nositelku zla. Neznalost jazyka dokonce ohrožovala život samotných vězňů. Převážná většina vězňů, kteří neuměli německy, tedy téměř všichni Italové nebo Řekové, umírali v prvních čtrnácti dnech po příjezdu. Na první pohled kvůli únavě, hladu, zimě či nemoci. Při důkladnějším rozboru na nedostatek informací.¹⁰¹ Proto znalost jazyka byla velmi důležitá a mohla zajistit vyšší šance na přežití. Byla to otázka života nebo smrti.

---

⁹⁶ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 89

⁹⁷ LEVI, Primo. *Se questo è un uomo*. Cit. dílo, s. 196

⁹⁸ Téměř, s. 197

⁹⁹ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 133

¹⁰⁰ LEVI, Primo. *Potopení a záchránění*. Cit. dílo, s. 99

¹⁰¹ Tamtéž, s. 94

4.4.5 Hlad

„Tábor je hlad. My sami jsme hlad, ztělesnění hladu.“¹⁰²

Leitmotiv hladu je v knize všudypřítomný. Vězni byli celé dny pronásledováni hladem. Po dlouhé a namáhavé práci na ně vždy čekala jen bídná polévka a kousek chleba. Ten se v táboře stal velmi ceněným, kdy sloužil i jako platidlo při směnném obchodu. Všem, snad bez výjimky, se noc co noc zdávalo o jídle. Nejenže ta jídla viděli, ale dokonce je cítili v ruce a vnímali jejich silnou a prudkou vůni. Tento kolektivní sen Levi popsal v již zmíněné kapitole *Naše noci*, kde toto strádání přirovnává k Tantalovým mukám.

4.5 Postavy

Knih *Je-li toto člověk* nabízí celou galerii postav. Levi chtěl prostřednictvím jejich chování a vystupování znázornit, že Lágr byl vlastně jakousi nesmírnou biologickou a sociální zkušeností¹⁰³ Levi se setkal v táboře s mnoha lidmi, které ve své knize zobecňuje do třech kategorií: politici, kriminálníci a Židé. Prvním dvěma skupinám se však věnuje pouze okrajově. Levi charakterizuje především určité postavy. Popisuje jejich osudy většinou na základě stejné šablony a s velkou precizností. V díle se objevují zejména mužské postavy různých národností a různého společenského postavení. Při jejich popisu se nejvíce zajímá o původ postavy, společenský status, působení v období před deportací a úlohu postavy v táboře. Neopomíná ani znalost jazyka a věk vězňů: *„Nejen proto, že chlapci snášejí únavu a hlad hůř než dlouhý trénink v boji každého proti všem, který mívají mladí jen zřídka.“¹⁰⁴* Autor u některých postav neopomíná ani popis fyzických vlastností jako výšky, barvy očí a vlasů. Všechny tyto postavy pojí pouze jediný znak, a tím je židovská rasa.

Primo Levi vězně rozděluje do dvou specifických kategorií, které si zaslouží zvláštní pozornost. Vězně dělí na „potopené“ a „zachráněné“. Pro obě skupiny je společným rysem motiv přežití a smrti. *„Další protipóly - dobří a zlí, moudří a pošetilí,*

---

¹⁰² LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 78

¹⁰³ Tamtéž, s. 92

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 44

zbabělí a odvážní, nešťastní a šťastní - jsou méně zřetelné, zdají se být spíše vykonstruované a hlavně se mezi ně vkrádají častější a složitější mezistupně.“¹⁰⁵

Autor „potopeným“ a „zachráněným“ věnuje celou jednu kapitolu v díle *Je-li toto člověk*. Následně se budu zabývat jednotlivými skupinami podrobněji.

Primo Levi tvrdí, že zůstat naživu, být zachráněným, není výhrou. Neznamená to nic jiného, než nést tíhu osudu a prožité utrpení po celý zbytek života. Zachránění nepřežili díky nějaké nadřazenosti, ale pouhou náhodou, nebo díky konkrétnímu důvodu nebo nějaké vyjímečné vlastnosti či schopnosti. Sám Primo Levi přežil koncentrační tábor hned z několika důvodů. V předmluvě ke své knize uvedl, že přežil díky souhře šťastných náhod. Těch šťastných náhod bylo hned několik: znalost němčiny; setkání s italským dělníkem Lorenzem; povoláním byl chemik, a tedy mohl pracovat v laboratoři; byl nemocen v době, kdy Němci evakovali tábor a tím unikl pochodu smrti.

Nutno podotknout, že převážnou většinu zachráněných netvořili ti nejlepší, předurčení k dobru, nositelé poselství. Levi dokazuje pravý opak a tvrdí, že: *„Přežívali většinou ti horší, sobci, násilníci, mučitelé, kolaboranti z ‚šedé zony‘...*“¹⁰⁶

Autor se zejména pozastavuje nad osudem čtyř Židů – Schepsela, Alfreda L., Eliase a Henriho. Všichni tito patřili do skupiny zachráněných. Levi se při jejich popisu zejména zaměřuje na způsoby, jakými bylo možné si v táboře zajistit záchranu.

„Nesčetné byly cesty, které jsme si vymysleli a podstoupili, abychom nezemřeli; patřil k nim i vyčerpávající boj každého proti všem a často i řada prohřešků proti normě a kompromisů.“¹⁰⁷

4.5.1 Henri

Henri je jednou z dalších postav lágru a charakterově spadá do skupiny tzv. „zachráněných“. Je to velmi inteligentní dvacetitřiletý mladík. Hovoří francouzsky, německy, anglicky a rusky. Má vynikající vědecké i klasické vzdělání. Díky znalosti jazyků, je pro něj daleko snazší se pohybovat v lágru. Po smrti svého bratra se Henri uzavírá do sebe jako do ulity a bez pardonu bojuje o přežití. Zmobilizuje v sobě všechny

¹⁰⁵ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 93

¹⁰⁶ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 218

¹⁰⁷ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 98

zdroje svého bystrého intelektu a vytříbené výchovy.¹⁰⁸ Jak jsem již zmiňovala předtím, Henri je tak inteligentní, že dokonce vyvíjí celou složitou teorii, jak přežít. Jeho teorie se skládá ze tří metod: kšeftování, soucit a kradení. Ovšem Henri využívá především soucitu, jako prostředku k získání sympatií ostatních. „*Není člověka, který by měl tak tvrdé srdce, aby ho Henri neoblomil, když se do toho vážně pustí.*“¹⁰⁹ Henriho postavení v táboře je velmi zajímavé, protože na rozdíl od ostatních vězňů, je pod ochranou hned několika lidí. Mezi nejdůležitější ochránce patří doktor Citron a doktor Weiss. Zatímco ostatní vězni mají největší hrůzu ze selekcí, Henri se nemusí vůbec ničeho obávat, protože vždy nalezne způsob, jak ochránit svůj život. „*Ale jeho oblíbeným působištěm je nemocnice. Do K.B. má volný přístup, doktoři Citron a Weiss jsou více než jeho ochránci. Jsou jeho přátelé a přijímají ho, kdy se mu zachce, a s diagnózou, jakou chce. Což se děje, zvláště když hrozí selekce a v období nejtěžších prací: jak sám říká, chodí tam „přezimovat.*“¹¹⁰

Sám autor podotýká, že všechny rozhovory s Henrim, i ty nejsrdečnější, v něm zanechaly lehký pocit porážky. Cítil podezření, že nebyl jeho partnerem v rozhovoru muže s mužem, ale že se bezděčně stal nástrojem v jeho rukou. Primo Levi vnímá Henriho spíše jako negativní postavu, což lze usoudit ze slov, jakými ho popisuje: „*(...) je tvrdý a vzdálený, zavřený ve své ulitě, nepřítel nás všech, nelidsky prohnáný a nepochopitelný, jako had z Geneze.*“¹¹¹

4.5.2 Alfred L.

Inženýr Alfred L. jako jeden z mála chápe, že pokud chce být respektován a uchovat si pozici prominenta, je třeba si vždy udržovat dobrý vzhled. Alfred L. má svůj „styl“: ruce a obličej vždy čistě umyté, s nemírným úsilím si pere košili jednou za čtrnáct dní.¹¹² Dělá vše pro to, aby nesplynul s davem. Pro úplný odstup se ke svým druhům chová vždy s maximální zdvořilostí, která zcela odpovídá jeho totálnímu sobectví.¹¹³ Jeho úsilí se mu posléze vyplácí, protože je přijat jako analytik do laboratoře v Buně, kde je pověřen i přezkušováním nových členů. V té době se u něj projevuje mimořádná přísnost, zvláště když zahlédne nebezpečí v podobě případného konkurenta.

---

¹⁰⁸ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 104

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 106

¹¹⁰ Tamtéž, s. 106

¹¹¹ Tamtéž, s. 106

¹¹² Tamtéž, s. 99

¹¹³ Tamtéž, s. 100

Levi je přesvědčen, že Alfred unikl smrti a že i poté vedl stejně ledovou a smutnou existenci rozhodného vládce.¹¹⁴

4.5.3 Šepšel

Šepšel, v době, kdy se setkává s Levim, žije v táboře již čtyři roky. *Není příliš silný, ani nevyniká přílišnou odvahou, ani není obzvlášť zlý.*¹¹⁵ Šepšel se protlouká táborem, jak se jen dá. Vždy se dokáže o sebe postarat a přizpůsobit se situaci. Dokonce si vydělává zpěvem a úklidem před domem slovenských dělníků, kteří mu občas dají něco k snědku. Je také velmi zručný, dokáže si opravit boty či vyrobit ze spleteného drátu šle. Ale jak už je v táboře zvykem, každý bojuje sám za sebe různými způsoby a Šepšel není výjimkou. Ostatně je schopen odsoudit k trestu bičování svého komplice při kuchyňské krádeži v domnění, že se bude moci ucházet o lepší práci.¹¹⁶

4.5.4 Elias Lindsin

Elias Lindsin je trpaslík bez jakéhokoli vzdělání. Z textu se nedozvídáme nic o jeho minulosti či věku. Víme jen to, že mluví polsky a varšavským jidiš; je ostatně nemožné přimět ho k souvislé řeči¹¹⁷ Elias je jedna z mála postav, kterou Levi popisuje nejen z psychologického aspektu, ale především z toho fyzického, který právě v jeho v případě hraje velmi důležitou roli.

„(...) měřil nanejvýš metr padesát, ale jakživ jsem neviděl propracovanější svalstvo, než měl on (...) Pod vlasy mu mu zřetelně vystupují obrovské lebeční švy. Lebka je masivní, vypadá jako z kovu nebo z kamene. Sotva prst nad obočím se rýsuje černý okraj vyholených vlasů. Nos, brada, čelo jsou tvrdé a kompaktní a tvář připomíná berana nebo nějaký nástroj na tlučení.“¹¹⁸

Dále bych zmínila rozdíl mezi Henrim a Eliase, který můžeme rozeznat hned podle toho, že oba dva jsou úplně odlišní. V případě Henriho lze říci, že přežil díky své

---

¹¹⁴ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 101

¹¹⁵ Tamtéž, s. 98

¹¹⁶ Tamtéž, s. 99

¹¹⁷ Tamtéž, s. 102

¹¹⁸ Tamtéž, s. 101

inteligenci a schopnosti adaptovat se, zatímco „*Elias přežil vnější zkázu, protože byl fyzicky nezničitelný. Odolal vnitřnímu rozpoložení, protože byl bláznem*“.¹¹⁹

V této části kapitoly se budu věnovat té druhé skupině. Těm druhým, kteří neměli takové štěstí a nepřežili – potopeným. Pro tyto Muslmany, jak je ostatní nazývali, bylo ztracené vše již od samotného začátku.

*„To oni tvoří jádro tábora, to oni, anonymní, neustále obnovovaná a stále stejná masa ne-lidí, mlčky jdou a trpí, neboť v nich pohasla božská jiskra a už jsou příliš prázdní, aby doopravdy trpěli. Člověk váhá, má-li je nazvat živými, a váhá, má-li nazvat smrtí jejich smrt, které se nebojí, protože jsou příliš vyčerpaní, aby si ji.“*¹²⁰

Nacházejí se na dně táborové hierarchie. Vykonnávají vše, co je jim nařízeno. Nikdo jim většinou nepomůže, „*naopak někdo ho ještě po straně srazí, protože nikdo nemá zájem, aby se do práce ploužil další muzužman*“¹²¹. Všem je již od začátku jasné, že „*jsou tu jenom dočasně a za pár týdnů po nich zůstane jen hrstka prachu na nějakém nedalekém poli a jedno škrtnuté číslo v kartotéce*.“¹²²

4.5.5 Null Achtzehn

Jedním z potopených je i Null Achtzehn. Všichni mu přezdívali Nula osmnáct, jako poslední tři číslovky jeho poznávacího čísla. Jako by si uvědomili, že jen člověk je hoden jména, a že Null Achtzehn už vlastně ani člověkem není. Když mluví, když se dívá, tak vypadá, jako by byl uvnitř prázdný.¹²³

Autor nechce jen porovnávat odlišnosti mezi těmito dvěma skupinami, ale především popsat způsob, jakým člověk bojuje o holý život a jak jednotlivec reaguje v takto extrémních podmínkách.

---

¹¹⁹ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 103

¹²⁰ Tamtéž, s. 95

¹²¹ Tamtéž, s. 93

¹²² Tamtéž, s. 94

¹²³ Tamtéž, s. 43

Mimo tuto typologii postav – potopených a zachráněných – bych ještě chtěla zmínit osoby, které byly pro Leviho důležité, neboť mu byly oporou a umožnily mu tak snadnější život v lágru.

4.5.6 Alberto

Alberto je pro Leviho nejdůležitější postava. „*Alberto je můj nejlepší přítel.*“¹²⁴ Alberto je o dva roky mladší než Primo Levi. Je mu dvaadvacet let. Žije v lágru se vztyčenou hlavou a je nedotčený, nezkažený a velmi oblíbený.

„*První ze všech pochopil, že tento život je válka, nepovolil si žádné ústupky, neztrácel čas obviňováním a litováním sebe a jiných, ale hned první den vyrazil do boje.*“¹²⁵

Alberto je velmi inteligentní, má správný úsudek. Dokáže se velmi dobře pohybovat v táborovém světě. Vždy ví, jak se má zachovat v určité situaci. Umí trochu francouzsky a rozumí Němcům a Polákům. Odpovídá jim většinou gestikulací, protože každý mu rozumí a hned je všem sympatický. Alberto je v podstatě tak trochu vypočítavý, ale v tom dobrém slova smyslu. Nikdy by nikomu svým chováním neublížil.

Levi s Albertem jsou nerozlučnými přáteli. Ostatní jim říkají „ti dva Italové“. Dokonce si je navzájem pletou. Několik měsíců se dělí o lůžko a o každý gram jídla. Jejich cesty se rozcházejí, když je Alberto nucen odejít na pochod smrti při evakuaci tábora.

„*Vždycky jsem v něm viděl – a dodnes vidím – vzácný příklad silného a mírného člověka, o kterého se otupuje ostré zbraní noci.*“¹²⁶

4.5.7 Lorenzo

Lorenzo se v Leviho životě objevuje zrovna v době, kdy si autor prochází tím nejhorším obdobím.

„*V tomto světě, roztrásaném den ze dne hlouběji třasem blízkého konce, jsem uprostřed nových hrůz, nadějí a období ještě nesnesitelnějšího otroctví potkal Lorenza.*“¹²⁷

---

¹²⁴ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 60

¹²⁵ Tamtéž, s. 60

¹²⁶ Tamtéž, s. 60

¹²⁷ Tamtéž, s. 128

Je to italský civilní dělník. Projevuje se jako prostý člověk s dobrým srdcem. Levimu nosí šest měsíců jídlo, které mu zbývá. Píše za něj dopisy do Itálie a poté mu přináší na ně odpovědi. Na rozdíl od jiných za tyto služby Lorenzo nikdy nic nechtěl a ani by nic nepřijal. Sám Levi si nedokáže vysvětlit, proč si Lorenzo vybral právě jeho. S Levi tvrdí, že za svůj život vděčí Lorenzovi. Není mu vděčný ani ne tolik pro tu materiální pomoc, jako spíš proto, že mu svou přítomností, tím tak mírným a samozřejmým způsobem dobroty neustále připomíná, že pořád ještě existuje něco a někdo, co je čisté a poctivé, nezkorumpované a nebarbarské, vzdálené vši nenávisti a strachu, něco nesnado definovatelného, jakási vzdálená možnost dobra, pro kterou stojí za to zůstat naživu.¹²⁸

*„Lorenzo byl člověk, jeho lidství bylo čisté a neposkvrněné, Lorenzo nepatřil k tomuto světu negace. Lorenzovi vděčím, že jsem ani já nezapomněl, že jsem člověk.“*¹²⁹

4.6 Chladné přijetí prvního vydání, ohlasy druhého vydání

Primo Levi sepisoval knihu mezi lety 1945 a 1946, hned po návratu z Osvětimi. Levi sám podotýkal, že nejdříve začal sepisovat jednotlivé poznámky a příběhy. Jeho záměrem však nebylo vydat knihu. Svůj názor změnil až na popud svých přátel z Odporu, kteří ho přesvědčili, aby poznámky utříbil a vydal. V roce 1947 tyto zápisky donesl do nakladatelství Einaudi, ale bohužel se setkal s neúspěchem a autorova kniha byla odmítnuta.¹³⁰ Možná proto, že byla vnímána jako jedno z mnoha románových svědectví, která vycházela v poválečné době. Počátkem roku 1947 Primo Levi přijal nabídku svého přítele Silvia Ortoneho, redaktora týdeníku L'Amico del Popolo, aby publikoval pár kapitol, které se později staly základem pro jeho první knihu. Levi začal s týdeníkem spolupracovat již v červnu roku 1946, kdy zveřejnil poezii Buna-Lager. Do týdeníku L'amico del Popolo přestal přispívat 31. května, protože 11. října 1947, poté co byl odmítnut různými nakladateli, vydal knihu *Je-li toto člověk* v jednom malém turínském nakladatelství De Silva, řízené Francem Antonicellim.

Levi si svůj rukopis opět prošel a poupravil. Přidal jisté postavy, upravil některá slova, opravil chybná slova v němčině. Věděl o tom, že své dílo může ještě vylepšit. Ani výběr titulu knihy nebyl tak jednoznačný. Původně chtěl svoji knihu pojmenovat Na dně.

¹²⁸ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 130

¹²⁹ Tamtéž, s. 131

¹³⁰ BRANDONI, Manila. *Se questo é un uomo: da De Silva a Einaudi* [online]. Oblique Studio, 2012, s.12

Ale nakonec takto pojmenoval druhou kapitolu. Později uvažoval i o názvu Potopení a zachránění, ale i tento titul zavrhl a použil ho posléze jako název své další knihy. Franco Antonicelli doporučil název *Je-li toto člověk*. Jednalo se o část poezie, která se původně jmenovala Salmo a poté Shemá, jež figuruje v úvodu knihy.

Prvnímu vydání knihy, která vyšla na podzim roku 1947 ve 2 500 výtiscích knihy, se dostalo rozpačité kritiky. Jedno z nejkladnějších hodnocení bylo právě od mladého Itala Calvina: „*Un magnifico libro, che non è solo una testimonianza efficacissima, ma ha pagine di autentica potenza narrativa.*”¹³¹ Ze strany veřejnosti se však takového úspěchu nedočkal. A tak 600 zbylých kopií bylo uloženo ve skladu ve Florencii, kde byly na podzim roku 1966 beznadějně poškozeny povodní.

Kniha *Je-li toto člověk* ovšem nebyla zapomenuta. Roku 1952 se Levimu naskytla příležitost spolupracovat s nakladatelstvím Einaudi. Paolo Boringhieri, odpovědný vedoucí vědeckých publikací, mu nabídl práci čtenáře, překladatele a poradce ve vědecké sekci. Levi tuto práci přijal a velmi aktivně se jí věnoval. Na schůzi již zmíněného nakladatelství konané 16. července 1952 Boringhieri předložil návrh na znovupublikování knihy *Je-li toto člověk*. Členové porady byli tomuto názoru nakloněni, nicméně samotný Giulio Einaudi se k tomuto vyjádřil, že v tomto ohledu nebude přijato žádné rozhodnutí.¹³²

Uběhlo pár let, kdy se záležitosti ohledně knihy nehýbaly žádným směrem, ale poté se začaly okolnosti opět měnit. Po určité době začal vzrůstat zájem o zkušenosti a problematiku týkající se holocaustu. S tímto zájmem se pozornost zaměřila i na dílo *Je-li toto člověk*.

Primo Levi napsal článek k příležitosti desátého výročí osvobození Itálie a koncentračních táborů Třetí říše. Byl pozván na výstavu fotografií, týkající se deportací do Osvětimi. Leviho úkolem bylo komentovat, co přesně představují vystavené fotografie. K jeho úžasu skoro stovka studentů, která si již přečetla jeho knihu, ho zaplavila dotazy. Tato zkušenost Levimu dodala nové sebevědomí, a proto se opět vydal svou knihu prezentovat do nakladatelství Einaudi. Jeho případ byl znovu projednán a tentokrát se mu dostalo kladné odpovědi. Dne 11. července 1955 Primo Levi podepsal první smlouvu s nakladatelstvím Einaudi. Kniha bohužel opět nebyla vydána. V roce 1956 byla podepsána druhá smlouva, jako příslib, že kniha bude publikována v příštím roce. V lednu roku 1958 Levi napsal do nakladatelství stížnost, která situaci s vydáním knihy rozhýbala.

---

¹³¹ BRANDONI, Manila. *Se questo é un uomo: da De Silva a Einaudi* [online]. Cit. dílo, s. 7

¹³² Tamtéž, s. 13

Konečně v červnu roku 1958 vyšlo první vydání knihy *Je-li toto člověk* ve sbírce *Saggi*, ovšem pouze 2 000 výtisků. Knize se dostalo nebývalého úspěchu. Na konci byl veškerý náklad knihy rozebrán. V únoru 1960 byla kniha publikována v počtu 2000 výtisků. Dalších 2000 výtisků bylo vydáno v roce 1963 jako součást sbírky *I Coralli*, která se věnovala současné próze. V roce 1973 se kniha *Je-li toto člověk* stala součástí sbírky *Letture per la scuola media* (Četba pro střední školy). Součástí této sbírky byl již předtím román *Příměří*. Během deseti let od autorovy smrti bylo prodáno celkem 865 000 kopií, přičemž 414 000 výtisků obsahovalo i román *Příměří*.¹³³

Je však nutné podotknout, že autor mezi jednotlivými vydáními udělal jisté opravy.

Děj původní verze knihy začínal již v táboře Fossoli („*V polovině února bylo ve fossolském táboře šest set italských židů*“ kapitola první– *Cesta*). *Zatímco* první kapitola druhého vydání knihy na nás působí, jako by Levi právě přijel do Osvětimi („*Byl jsem zatčen fašistickou milicí 13. prosince 1943*“). Poté například ve čtvrté kapitole Ka-Be přidává popis Nulla Achtzehna a příběh o Chajimovi.¹³⁴

Knihy byla vydána v mnoha světových jazycích. Pro Leviho bylo nejdůležitější vydání německé verze. Chtěl, aby kniha zvláště v její německé verzi neztratila nic ze své tvrdosti.¹³⁵

---

¹³³ BRANDONI, Manila. *Se questo é un uomo: da De Silva a Einaudi* [online]. Cit. dílo, s. 16

¹³⁴ Tamtéž, s. 17

¹³⁵ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 179

5 Další díla Prima Leviho

Primo Levi byl původním povoláním chemik. Nikdy neměl v úmyslu stát spisovatelem. Již v několika rozhovorech přiznal, že povolání chemika ho zachránilo před smrtí a zároveň mu darovalo povolání druhé, povolání vypravěče. Poté, co se setkal s úspěchem své knihy *Je-li toto člověk*, začal psát další eseje, povídky a romány a nadobro se vzdal svého původního povolání.

Je třeba připomenout, že kniha *Je-li toto člověk*, nebyla jeho prvním literárním počinem. Těsně před vydáním již zmíněné knihy Primo Levi publikoval společně s Leonardem Debenedettim *Rapporto sulla organizzazione igienico-sanitaria delo campo di concentramento per Ebrei di Monowitz* (1946). V tomto kromě popisování cesty do tábora hovořil i o plynových komorách, jejichž popis v knize *Je-li toto člověk* naprosto opomněl.

Po úspěchu své knihy *Je-li toto člověk* se k tématu lágru ještě několikrát vrátil. Trpěl jistou posedlostí, že hrůzy spojené s holocaustem by mohly být zapomenuty nebo v horším případě popřeny. K tematice lágru se Levi opět vrátil v roce 1963 v knize *La tregua* (Příměří), která dokonce obdržela cenu Campiello. Poté o dvanáct let později vydal sbírku *Prvky života*, která obsahuje povídky *Cerio* a *Vanadio*, kde znovu vzpomínal na svého přítele Alberta. V roce 1975 vydal sbírku poesie *L'osteria di Brema* (Brémská krčma). Poté o jedenáct let později, v roce 1981 Levi publikoval svůj další literární počín sbírku *Lilit e altri racconti* (Lilit a jiné příběhy). V roce 1982 vydal další knihu pod názvem *Se non ora, quando?* (Kdy, když ne teď?). Toto dílo lze pokládat za jediný autorův opravdový román. V roce 1986 sklídl obrovský úspěch s esejí *I sommersi e i salvati* (Potopení a zachránění).

Následně bych se chtěla některým výše uvedeným titulům věnovat v pořadí, v jakém byly vydány, blíže se zaměřím na již zmíněné knihy *Příměří*, *Lilit a jiné povídky* a *Potopení a zachránění*.

5.1 Příměří

Nejprve bych zmínila román - válečný cestopis *Příměří* (*La tregua*), který úzce souvisí s dílem *Je-li toto člověk*. Dalo by se říci, že na sebe chronologicky navazují. Jak už nám samotný název napovídá, vyprávění je situované v poválečném období a pojednává o cestě osvobozených vězňů z lágru domů. Levi se krátce po osvobození setkal s Cesarem,

který ho poté doprovázel na jeho cestě. V sedmnácti krátkých kapitolách autor popisuje dlouhou cestu domů, do rodné vlasti. Příběh začíná osvobozením tábora Rudou armádou. Poté popisuje nekonečnou cestu vlakem z Osvětimi přes Rusko, Rumunsko, Maďarsko, Slovensko, Rakousko, Německo až do rodné Itálie. Tato cesta trvala od června roku 1945 do října téhož roku. K závěru své knihy Primo Levi toto období definuje jako Příměří, druh dělící odmlky mezi hrůzami prožitými v lágru a nejistou budoucností všech, kteří byli tak hluboce zasaženi touto událostí. Toto dílo bylo stejně jako Leviho prvotina uvedeno básní, tentokrát ze sbírky *Ad incerta ora* (Nejistá hodina). Nicméně kniha *Příměří* není laděna v tak pesimistickém tónu, jako *Je-li toto člověk*.

5.2 *Lilit a další povídky*

Jedno z dalších děl Prima Leviho nese název *Lilit a další příběhy* (*Lilit e altri racconti*). Jedná se o příběhy, které vycházely původně v turínských týdenících v letech 1975-81. Následně je autor seskupil do jedné knihy, aby je tak zpřístupnil širšímu publiku.

Těchto 36 povídek je rozděleno do třech částí podle témat. Levi je pojmenoval následovně: *Passato prossimo* (Minulý čas) tématicky navazuje a tvoří jakési dodatky ke knihám *Je-li toto člověk* a *Příměří*; *Futuro anteriore* (Budoucí čas) dotýkající se tematiky děl *Formální chyba* a *Přírodopisy* a *Presente indicativo* (Přítomný čas). Tato tematická různorodost vyplývá ze složité identity tohoto spisovatele – chemika.¹³⁶ Jednotlivé povídky pojí široké téma týkající se zájmu o člověka a rozdílu mezi dobrem a zlem. Primo Levi problematice holocaustu věnuje pouze kapitolu *Minulý čas*.

Vzhledem k tomu, že dílo bylo vydáno až roku 1981, je odlišné od ostatních autorových děl. Je zde zřetelný časový odstup. Jednotlivé kapitoly jsou uzavřené. Osudy jednotlivých postav jsou limitovány v rozsahu jedné kapitoly, na rozdíl od ostatních Leviho děl. Autor kromě ich formy začíná využívat i třetí osoby. V souvislosti s postavami je třeba uvést, že se autor zaměřuje spíše na osudy jiných. Zaznamenává vzpomínky na setkání s přáteli, z nichž někteří již nejsou naživu. Například zmiňuje Lorenza, který mu v lágru velmi pomáhal.

Každá z dvanácti kapitol první části *Lilit a jiné povídky* vypráví příhody jednotlivých osob. Např. *Il nostro sigillo* je příběh vězně – houslisty, který strhne pozornost ostatních v lágru svým hraním a na moment, jakoby zastavil čas a všichni mohli

---

¹³⁶ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 8

vzhlížet do lepší budoucnosti. V této povídce se objevuje nám již známá postava Eliase. *Il giocoliere* a *Il cantore e il veterano* jsou dvě povídky, kdy obě dvě se týkají Kápů, kteří zareagovali nad očekávání velmi mírně. Dalšími dvěmi povídkami jsou *Un discepolo* a *Lo Zingaro*, obě dvě popisují šok, který prožívali nověpřichozí v lágru a vztah mezi novým přichozím a ostatními. Další povídkou je *Il re dei Giudei*, kde se setkáváme s postavou Chaima Rumkowského, kterému se Levi věnoval podrobněji v díle *Potopení a záchránění*. Na konci části *Minulého času* Levi představuje čtyři „návraty“. Výrazný rozdíl je patrný mezi prvními třemi *Storia di Avrom*, *Stanco di finzioni* a *Il ritorno di Cesare* všechny založené na přetvářce za účelem přežití, které jsou zakončené návratem domů. Čtvrtá povídka *Il ritorno di Lorenzo*, kde jsme se s hlavním protagonistou setkali již v díle *Je-li toto člověk*. Lorenzo byl pro Leviho velmi důležitou postavou, protože i díky jeho dobrosrdečnosti přežil. Jejich cesty se ovšem rozešly po osvobození tábora. Jakmile se Levi vrátil do své rodné země, rozhodl se Lorenza navštívit.

„Quando anch'io sono tornato, cinque mesi più tardi dal mio lungo viaggio dalla Russia, andai a Fossano a fargli visita e gli portai un maglione invernale. Li trovai un uomo stanco, non stanco del camminare, ma stanco della morte, della stanchezza senza ritorno“¹³⁷

„Když jsem se vrátil i já, po pěti měsících vrátil z mé dlouhé cesty z Ruska, jel jsem do Fossana, abych ho navštívil a přivezl mu zimní svetr. Našel jsem tam unaveného muže, unaveného ne z chůze, ale unaveného ze smrti a z únavy, odkud není návratu.“

Jenže místo silného dělníka Lorenza, jenž býval plný energie, našel pouze chátrajícího člověka. Živil se sběrem kovu a všechny vydělané peníze utápel v alkoholu. Jednoho dne byl nalezen umírající ve svém domě a poté zemřel v osamění v nemocnici. I když nebyl jeden z přeživších, tak zemřel. Zemřel kvůli utrpení ostatních lidí, se kterými se setkával v táboře.

Uprostřed části *Minulý čas* je povídka *Lilit*, kapitola, která propůjčuje jméno celému názvu sbírky. Žena, která se zjeví před Levim a jeho spolupracovníkem. Legenda je vázána na židovskou mytologii. Lilit se stane děblem po tom, co nebyla uznána člověkem ze strany Adama, ani Boha. Žárí na lidský rod a tedy je matkou tisíce děblů a zlomyslných duchů, kteří nepáchají velké škody. Lilit se stane milenkou Boha, poté co byl

---

¹³⁷ LEVI, Primo a Pier Vincenzo MENGALDO. *Opere*. 1. ed. Torino: Einaudi, 1987-1990, s. 435

odehnán svou první družkou Shekinou. Lilit je jedinou ženskou postavou ve všech povídkách Minulého času.

„*Finché Dio continuerà a peccare con Lilit, sulla Terra ci saranno sangue e dolore.*“¹³⁸

„*Dokud bůh bude hřešit s Lilit, na zemi bude krev a bolest.*“

5.3 *Potopení a záchránění*

Další Leviho kniha nese název *Potopení a záchránění*, která tematicky navazuje na knihu *Je-li toto člověk*. Autor se po čtyřiceti letech vrátil k tématu Osvětimi. Levi jako svědek cítil povinnost být co nejdůvěhodnější a tedy k problematice věrohodnosti vlastních tvrzení se ještě mnohokrát neodbytně vracel, a to do té míry, že napsal mistrovské dílo sebereflexe *Potopení a záchránění*.¹³⁹ Tato kniha vznikla nejen jako reakce na počínající tendence popírání existence plynových komor, jako například tvrdili Robert Fourrisson nebo Darquier de Pellepoix, ale také z vnitřních pohnutek, z tázání se po smyslu vlastní práce spisovatele.¹⁴⁰

Leviho díla *Je-li toto člověk* a *Potopení a záchránění* se v mnohém se liší, především kvůli časovému odstupu, kdy byly knihy sepsány. Levi dokumentuje události, které se odehrály v lágru, ale už ne v roli svědka, ale jako vyšetřovatel.¹⁴¹ Co se týče času a prostoru, kniha *Potopení a záchránění* je limitovaná pouze na věznění v koncentračním táboře Osvětim, stejně jako Leviho literární prvotina. Autor se už nevěnuje popisu konkrétních postav jako v knize *Je-li toto člověk*, ale spíše komentuje a reflektuje jednotlivé události a také se vrací k tématům, které si zasluhovaly lepší vysvětlení. Společným jmenovatelem těchto dvou děl je motiv přežití a smrti. V knize *Je-li toto člověk* autor v jedné z kapitol, definuje termíny „potopení“ a „záchránění“. Tyto jsem již vysvětlila v předchozích kapitolách. V obou dílech se nachází již zmíněné literární odkazy na Dantovo peklo a Babylonskou věž. Oproti knize *Je-li toto člověk* se v eseji *Potopení a záchránění* věnuje tématu výskytu většího množství jazyků celou jednu kapitolu, která nese název *Dorozumění*. Autor se zaměřuje zejména na vážnější fenomény lágru, jako je například ztráta lidské důstojnosti, násilí, stud atd. Uvedené pojmy analyzuje a vztahuje je

¹³⁸ LEVI, Primo a Pier Vincenzo MENGALDO. *Opere*. 1. ed. Torino: Einaudi, 1987-1990, s. 390

¹³⁹ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, 2003, s. 10

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 11

¹⁴¹ Tamtéž, s. 126

ke konkrétnímu prostředí koncentračního tábora a k fašistickému režimu vůbec. Jednotlivé kapitoly nejsou na sebe chronologicky vázány jako v knize *Je –li toto člověk*, ale každému tématu je věnována jedna kapitola.

Leviho *Potopení a zachránění* se skládá celkem z osmi kapitol. Vzhledem k tomu, že se jedná o Leviho nejstěžejnější dílo hned po knize *Je-li toto člověk*, pokládám za důležité stručně zmínit obsah jednotlivých kapitol.

I. Pamět trýzně

„Lidská pamět je báječný, ale šalebný nástroj“¹⁴²

Levi na začátku kapitoly zdůrazňuje, že lidská paměť není stabilní a může se často měnit, rozrůstat nebo dokonce mizet. Paměť mohou zkreslit některé faktory, jako je trauma, křížení se s jinými vzpomínkami nebo bezděčné potlačování představ. Lidská paměť má dokonce schopnost nepříjemné vzpomínky naprosto vytěsnit. Levi se vyjadřuje i o tehdejších utlačovateli, jako o Eichmannovi či Hessovi z Osvětimi. Tito své výpovědi měnili ať už vědomě či nevědomě. Opakovali je jiným, i sami sobě a tedy tím postupně ztráceli rozdíl mezi pravdou a výmyslem. Levi podotýká, že překroucený fakt je často omezen objektivní skutečností, tedy bylo velmi složité prokázat, že daný čin spáchli.

II. Šedá zóna

„Příchod do tábora však přinášel otřesná překvapení. Člověk cítil, že svět, do něhož byl vržen, je samozřejmě strašlivý, ale navíc nerozluštitelný. Nedal se srovnat s žádným modelem, nepřítel byl kolem, ale i uvnitř, pojem „my“ ztrácel obrysy, nebyli zde jen dva soupeři, nevytvářela zde jen jedna, ale mnoho a nezřetelných hranic. Bylo jich nepočítatelně, oddělovaly každého od každého.(...) Tento trpký objev, který člověk učinil hned v prvních hodinách vězení, často v podobě okamžitého soustředěného útoku těch, v nichž předpokládal své příští spojence, byl tak tvrdý, že se v lidech okamžitě hroutila schopnost odporu.“¹⁴³

---

¹⁴² LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 19

¹⁴³ Tamtéž, s. 35

Jedná se o jednu z nejstěžejnějších kapitol díla. Primo Levi zde hovoří o neexistující hranici mezi utlačovanými a utlačiteli, mezi dobrými a zlými, přáteli a nepřáteli. Levi tuto šedou zonu nazývá jako zonu kompromisu, kolaborace a protekce.

III. Stud

„Spravedliví mezi námi, a nebylo jich víc ani méně, než v jakékoli jiné lidské skupině, pociťovali výčitky, stud, zkrátka a dobře bolest za vinu jiných, a nikoli vlastní, do níž se však cítili být vtaženi, neboť tušili, že co se děje kolem nich, v jejich přítomnosti, je neodvolatelné. Nesmělo se to už nikdy smazat: tím by se prokázalo, že člověk, lidský druh, zkrátka a dobře my, jsme potenciálně schopní vybudovat nekonečný kolos bolesti a že bolest je jediná síla, která vzniká z ničeho, bez výloh a bez únavy. Stačí nevidět, neslyšet, nic nedělat.“¹⁴⁴

Pocity studu prožívali všichni ti, kteří se nestali „potopenými“. V momentě osvobození, místo aby šťastnými, tak prožívali pocity studu a úzkosti, že právě oni se stali „zachráněnými“. Mnohé z nich tento pocit dohnal dokonce i k sebevraždě. K myšlence sebevraždy se nikdo neuchyloval během věznění, protože byli tak zaneprázdnění, že neměli ani čas nad tím přemýšlet. Ovšem po osvobození se pocit studu začal umocňovat. Kladli si za vinu, že se nevzbouřili a neudělali nic, co by těm slabším mohlo pomoci. Cítili se provinile, protože jen díky svému egoismu se stali „zachráněnými“.

IV. Dorozumění

„Zde je namístě připomenout, že kde se páchá násilí na člověku, páchá se i na jazyku“¹⁴⁵

Neschopnost se dorozumět byla hlavním fenoménem lágru. Bylo málo vězňů, kteří uměli německy a ti měli život v lágru daleko snazší. Ti druzí, jako například Italové, Řekové a Jugoslávci umírali v prvních patnácti dnech, protože neměli dostatek informací. Krom toho bylo třeba rozumět jazykům jako maďarština a polština, kterými hovořili Kálové. Znalost jazyka mohla vězni zajistit přežití. Nebylo důležité, zda dotyčný jazyk

---

¹⁴⁴ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 87

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 99

ovládal velmi dobře, ale stačilo, aby rozuměl základním pokynům. Tím se poté mohl vyhnout výprasku. Nesrozumitelný jazyk byl především trýzní pro nově příchozí, kteří nerozuměli ani základním příkazům.

V koncentračním táboře se mluvilo jakousi zpitvořenou variantou němčiny. Německý filolog židovského původu Klemperer ji nazval „Lingua Tertii Imperii“ (jazyk Třetí říše), zkracovanou na LTI. V táboře se používala slova jako *Muselman* (vězeň vyčerpaný a blízky smrti), *prominenti* (vězni, kteří udělali v táboře kariéru), *fressen* (jíst, žrát), *hau ab* (jdi pryč). Táborový žargon byl ovlivněn silně i dalšími jazyky jako polštinou, jidiš, slezským nářečím a později maďarštinou.

V. Zbytečné násilí

V lágru se objevovaly formy zbytečného násilí, protože Němcům šlo o to, aby oběť hlavně trpěla. Levi se v této kapitole věnuje několika zbytečných ponížením. Vězni se s těmito setkávali již cestou do tábora, cestovali v dobytčích vozech v nelidských podmínkách bez vody a bez jídla. Dalším zbytečným ponížením, kterým se Levi podrobně věnoval, byla nahota, práce, tetování, pokusy na lidech, nástupy atp.

VI. Intelektuál v Osvětimi

V této kapitole Levi zkoumá zkušenost vzdělaného člověka v prostředí lágru. S touto souvislostí se odkazuje na židovského filosofa Jeana Améryho. Levi si pokládal otázku, zda být intelektuálem v tomto hrůzném místě bylo výhodou či nevýhodou. Dospěl k závěru, že méně vzdělaný člověk zvládal táborové podmínky daleko lépe, než člověk vzdělaný. Nevzdělaný člověk většinou odevzdaně očekával věci příští.

„Ti slavní italští Židé, co přijeli před dvěma měsíci, samý advokát a doktor (...). Neumějí pracovat, nechají se okrádat o chleba a dostávají facky od rána do večera.“¹⁴⁶

Osobnosti Jeana Améryho se budu věnovat podrobněji v další kapitole.

---

¹⁴⁶ LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. Cit. dílo, s. 50

VII. Stereotypy

„Zkušenost nás, kdo jsme přežili nacistické koncentrační tábory, je novým západním generacím cizí, a čím víc léta běží, tím je jim vzdálenější.“¹⁴⁷

Stereotyp je tu charakterizován, jako bezmoc nepochopení ze strany současných generací, tedy co opravdu znamenal pro deportované. Lidé vidí vězně jako normálního člověka, s tím rozdílem, že je zavřený v cele a nemá svobodu. Avšak nejde pouze o problém svobody, ale také o nedostatek všech základních potřeb jako jídlo, voda a všechno to, co souviselo s přežitím. Levi rozděluje přeživší na dvě skupiny: ti co mlčí, a ti co mluví. Primo Levi patří právě do té druhé skupiny, má potřebu hovořit a varovat ostatní.

V druhé části kapitoly Levi odpovídá na tři otázky, které mu byly velmi často kladeny. Proč jste se nesnažili utéct? Proč jste se nevzbouřili? Proč jste se včas nevyhnuli zatčení?

VIII. Dopisy od Němců

Když vyšla kniha *Je-li toto člověk*, pro Leviho bylo nejdůležitější její německé vydání a překlad do němčiny. Tato kapitola pojednává o Leviho počáteční nedůvěře k německému nakladateli, protože měl strach, že by jeho kniha mohla být změněna. Jeho obavy vyprchaly, poté co si vyměnil pár dopisů s nakladatelem. V druhé části kapitoly se zaměřuje především na některé dopisy, které obdržel v souvislosti s německým překladem knihy *Je-li toto člověk*. Nejvíce se však věnuje korespondenci se svou vrstevnicí Hety S.

---

¹⁴⁷ LEVI, Primo. *Potopení a záchránění*. Cit. dílo, s. 208

6 Je-li toto člověk v kontextu světové literatury

V poválečném období vznikalo nesčetné množství memoárových děl, která byla velmi důležitá proto, abychom si uchovali v živé paměti tragédii holocaustu. Nejruznější svědectví jsou trvalou výstrahou do budoucna. Ti, kteří si hrůzu prožili na vlastní kůži, na ni nikdy nezapomenou a ponесou si tuto zkušenost po celý život.

Mnoho memoárových děl, stejně tak jako dílo *Je-li toto člověk*, týkající se tematiky lágru, mají velmi podobnou strukturu: zatčení, cesta do tábora, příjezd do tábora, obeznámení se se situací v lágru, táborové podmínky a s tím spojená témata jako selekce do plynových komor, psychologický dopad koncentračního tábora na vězně atd.

Mezi osobnosti, které se zabývali problematikou Osvětimi, byla taková jména jako Hannah Arendt, Günther Anders, Theodor W. Adorno, Paul Celan, Jean Améry, aj.¹⁴⁸

Výše jmenovaný německý filosof Theodor Adorno prohlásil, že „po Osvětimi“ už nelze psát poezii, nebo alespoň ne ten, kdo ji přežil.¹⁴⁹ Těmito slovy zdůrazňuje, jak tak hrůzná zkušenost jako je holocaust zásadně zasáhla společnost ve všech sférách, že ani není možné se o tomto tématu slovy vyjádřit. Jak z hlediska lidského, morálního, politického, ale i filosofického a literárního. Na jeho slova reaguje samotný Primo Levi tvrzením, že pokud je možné poezii psát, tak jedinečně „o Osvětimi“ „*tíživou, hutnou jako litý kov, který se vylije a úplně vás vyprázdní.*“¹⁵⁰ Leviho tvrzení jakoby vybízelo přeživší k sepsání svých zkušeností. Každý „zachráněný“ by měl podat svědectví, aby mohl ostatní seznámit s tak hrůznými událostmi, které zasáhly současné dějiny.

Po návratu z Osvětimi, se všichni snažili s větším či menším umem vyprávět o svých osudech, ale také o osudech ostatních, hlavně tedy „potopených“, těch co nepřežili. O těchto zkušenostech bylo těžké vyprávět, protože nikdo z přeživších si jimi neprošel.

„*Nikdo nevyprávěl o dokonalém díle zkázy, jako se nikdy nikdo nevrátil, aby vyprávěl o své smrti.*“¹⁵¹

Tato svědectví tedy zůstanou nevyprávěna. Ovšem již více než 60 let se spisovatelé a svědci snaží vyprávět o holocaustu. Vyprávěli a sepisovali svá svědectví

¹⁴⁸ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětimi a intelektuálech*. Vyd 1. Praha: Academia, 2006, s. 357

¹⁴⁹ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 99

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 99

¹⁵¹ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 85

v době hned po osvobození tábora nebo s odstupem času, po určitých letech. Primo Levi tvrdí:

„S odstupem let lze dnes směle tvrdit, že dějiny koncentračních táborů napsali skoro výlučně ti, kdo je, jako já sám, nepoznali až po samé dno. Kdo klesl až tam, nevrátil se, nebo byla jeho pozorovací schopnost ochromena utrpením a nechápáním.“¹⁵²

Mnoho memoárových děl vznikalo právě v poválečném období. Někteří, právě jako Primo Levi nebo Aldo Carpi, začali své deníky či poznatky sepisovat již v koncentračním táboře.

Další díla vznikala hned po osvobození. Jedno z takových děl je právě Leviho prvotina *Je-li toto člověk*. Spolu s touto vyšla i jiná neméně hodnotná díla jako například *Patříme k lidem* od Roberta Antelmeho nebo *Deník* Anny Frankové. Společným znakem pro všechna tato svědectví byla touha vyprávět a podat svědectví o prožitých hrůzách. Jednotlivé příběhy bývají často protkávány úvahami samotných autorů. Všechna tato svědectví ovšem pojí důležitý prvek. Tedy vypátrat, jak se vůbec taková hrůza mohla odehrát a jak postupně docházelo k samotné destrukci jedince.

Jak jsem již zmínila, některá díla nevycházela bezprostředně po skončení války, ale i pár let poté s větším odstupem. Jako například Leviho esej *Potopení a zachránění*. S větším časovým odstupem vznikla také kniha *Noc* Elieho Wiesela. Kupříkladu Charlotte Delbo sepsala své paměti již v roce 1946, ale vydala je až v roce 1965. Mezi dalšími byl i Robert Rousset s dílem *Svět koncentračních táborů* nebo Jean Améry s dílem *Bez viny, bez trestu*.

V této době ovšem nevznikala pouze próza, ale i poezie. Za zmínku stojí autoři jako Paul Celan nebo Rachel Ertelová.

Leviho knihy a také jeho svědectví a eseje jsou navýsost literární. To ho právě odlišuje od stovek vyprávění a svědectví uveřejněných v Itálii a v Evropě po porážce nacismu.¹⁵³ Kniha *Je-li toto člověk* je odlišná, protože jak jsem již dříve zmínila, nejedná se pouze o čisté svědectví, ale může sloužit jako dokument ke zkoumání aspektů lidské duše.

---

¹⁵² LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 84

¹⁵³ LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. ..., cit. dílo, s. 11

Následně bych chtěla porovnat Prima Leviho s jeho současníkem Jeanem Amérym. Vybrala jsem si tohoto autora právě proto, že osudy těchto dvou osob se v mnohém podobají.

Jean Améry, původním jménem Hans Mayer, tehdy student rakouského původu. Emigroval do Belgie a po válce se proslavil pod již zmíněným pseudonymem. Primo Levi tomuto muži dokonce věnoval kapitolu *Intelektuál v Osvětimi* v knize *Potopení a Zachránění*. V této se kriticky zabývá úvahami, které Améry prezentuje ve svém díle *Bez viny, bez trestu*. Není zřejmé, zda se tito dva v táboře setkali. Každopádně prostřednictvím jejich společné přítelkyně navázali korespondenci. Tedy až v době, kdy se stali slavnými.

Životní dráhy těchto spisovatelů se v mnohém podobaly. Jean Améry se narodil ve Vídni roku 1912 a Levi v Turíně o sedm let později. Před vězněním v koncentračním táboře se oba dva aktivně účastnili protinacistického odboje. Podobné byly i okolnosti jejich smrti. Améry se rozhodl ukončit svůj život v roce 1978 v hotelovém pokoji v Salcburku a Levi se zabil ve svém domě o devět let později. S tím rozdílem, že Améry svou sebevraždu předem avizoval a teoreticky ji rozebíral z filozofického hlediska. Leviho sebevražda ovšem všechny zaskočila.

Co se týče židovství a židovské identity, Améry se o existenci jidiš dověděl až v devatenácti letech a vyznával judaismus. Primo Levi se s kulturou spojenou s judaismem a existenci jidiš setkal až v Osvětimi. Levi ani Améry se jako Židé necítili.

Oba dva byli ateisté, protože po svých zkušenostech z Osvětimi v Boha přestali věřit. Domnívali se, že kdyby bylo Boha, nikdy by nedopustil existenci Osvětimi. „*Jestliže existuje Osvětim, nemůže existovat Bůh.*“¹⁵⁴

Primo Levi a Jean Améry sdíleli další rys týkající se jejich literární tvorby. Jejich svědectví se neomezuje pouze na popis toho, co zažili, ale je spjato s reflexemi nad lidskou existencí v Osvětimi. Jak jsem již zmínila, Levi začal psát hned po příjezdu z Osvětimi, protože pociťoval tu naléhavou potřebu vše vypovědět. Co se týče svědectví Jeana Améryho, tak to vyžadovalo delší dobu. Své memoáry s názvem *Bez viny, bez trestu* sepsal dvacet let po osvobození tábora, k čemuž ho přiměl frankfurtský proces v roce 1964. Levi tuto knihu definoval jako útěk, do kterého jsou vplétány úvahy o lidském údělu v Osvětimi: násilí, nesdělitelnost, pocit provinění a zatrpklosti, vykořenění atd. S odstupem času i Levi věnoval své zkušenosti další dílo, již probírané *Potopení a zachránění*. V tomto díle už se Levi, stejně jako Améry snažil myšlenkově obsáhnout Osvětim, jako místo, které

---

¹⁵⁴ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 215

v dějinách lidstva 20. století znamenalo civilizační zlom. Vzpomínka už není jediným zdrojem reflexe, neboť vychází i z dalšího historického výzkumu týkajícího se vyhlazování židovského národa. Tedy Leviho i Améryho myšlenky týkající se tábora byly vyzrálejší. Svými díly se oba dva intelektuálové snažili pochopit Osvětim, ale zároveň toto shledávali za nemožné. Améry popsal genocidu jako cosi jedinečné a neredukovatelné, co zůstává stále velkou záhadou. V předmluvě ke své knize *Bez viny, bez trestu* se tento jev Osvětimi snažil pochopit pomocí německého národního charakteru, avšak nedobral se výsledku.

Primo Levi považoval nacistické tábory za historicky unikátní.

*„V žádném jiném místě a čase nebyli lidé svědky tak nepředvídatelného a tak složitého jevu. Nikdy nebylo tolik lidských životů zmařeno v tak krátkém čase a za pomoci tak vědomého spojení technologické vynalézavosti, fanatismu a krutosti.“*¹⁵⁵

Ve svých názorech se tito dva intelektuálové ne vždy shodovali. Například v otázkách týkající se viny. Améry neskrýval své pocity vůči Němcům, na kterých podle Améryho leží „kolektivní vina“. Améry tvrdil, že zločiny režimu zůstanou vinou německého národa. Morální vývoj dějin vyžaduje, aby Německo uznalo svou minulost.

V roce 1965 Manés Sperber napsal, že po dvě až tři generace bude nedůstojné se usadit v Německu, nebo dokonce ztotožnit se s Němci.¹⁵⁶

Ve spisech Prima Leviho žádná taková tvrzení nenacházíme, to proto ho Améry nazýval „chronickým odpouštěčem“. Levi s touto výtkou nikdy nesouhlasil, protože nikdy nic neodpustil, ani to nikdy neměl v úmyslu. Ovšem ale na rozdíl od Améryho nepociťoval takovou nenávist. Levi tvrdil, že „nemůžeme předpokládat, že většina Němců schvalovala s lehkým srdcem zvěrstva nacismu – fakt, že nedokázali zveřejnit pravdu o koncentračních táborech, zakládá nepochybně jednu z největších kolektivních vin německého lidu. Je to nejočividnější důkaz zbabělosti, k níž jej dohnal hitlerovský teror.“¹⁵⁷

Levi se snažil v Osvětimi zachovat alespoň něco ze svého duchovního života, stačí si jen vzpomenout na kapitolu *Ulyssův zpěv* z knihy *Je-li toto člověk*. V této kapitole Levi přednáší část Božské komedie svému spoluvězni Jeanovi. V tomto se liší od Améryho. Ten říkal, že když recitoval Holderlinovu báseň, tak to v něm nevyvolalo žádné emoce. Byl to

---

¹⁵⁵ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 18

¹⁵⁶ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětimi a intelektuálech*. Cit. dílo, s. 172

¹⁵⁷ LEVI, Primo. *Potopení a zachránění*. Cit. dílo, s. 11

pro něj jen pouhý soubor slov, protože tvrdil, že kde jde člověku o život, tak nelze hovořit o duchovním životě.¹⁵⁸

Další rozdíl mezi těmito dvěma autory je pociťování vlastní identity. Primo Levi se po deseti měsících od osvobození tábora vrátil do svého rodného města, kde ho čekala celá jeho rodina. Jean Améry takové štěstí neměl. Pro německého nebo rakouského navrátilce mohl život fungovat pouze v exilu. Ani Améry se nemohl cítit jako doma v zemi, která vybudovala Osvětim.¹⁵⁹ Prožíval existenciální úzkost, která pramenila z vykořenění. „*Jeho nárek byl smutkem člověka bez vlasti, německého Žida, který po tragédii zjistil, že žádnou vlast nikdy neměl.*“¹⁶⁰ Améry, židovský intelektuál, se cítil jako kdyby stál před troskami židovsko-německého soužití, domova, který vzbuzoval tolik nadějí a snů, ale pak zanikl a ukázal tím svou iluzornost.¹⁶¹

Levi ve své knize *Jiné povolání* (L'altrui mestiere) vyzval Améryho, aby se pokusil svou úzkost přefiltrovat a nevrhal ji takovou jaká je – nahou a drsnou – do tváře čtenářů, protože by jí mohl nakazit ostatní a sám by se jí nezbavil. Améry se ale úzkosti zbavit nechtěl, zkrátka takto to cítil a jinak to vyjádřit ani nechtěl a nemohl. Levi možná svou úzkost ze svých knih přefiltroval, ale dokázal se jí zbavit?¹⁶²

---

¹⁵⁸ TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětimi a intelektuálech*. Cit. dílo, s. 176

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 177

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 178

¹⁶¹ Tamtéž, s. 178

¹⁶² Tamtéž, s. 179

7 Závěr

V poválečném období byla napsána mnohá svědectví, týkající se koncentračních táborů a pronásledování Židů. Důvod byl prostý. Mnozí spisovatelé se totiž snažili své hrůzné zkušenosti filtrovat skrze psaní a tím se vnitřně osvobodit. Ne všichni však dokázali vytvořit tak unikátní literární dílo jako Primo Levi. I když svědectví *Je-li toto člověk* se svými rysy přibližuje k tzv. koncentračnické literatuře, v mnohém se liší. Cílem mé bakalářské práce bylo poukázat právě na tyto odlišnosti a na výjimečnost Leviho svědectví.

V první části práce jsem nastínila situaci Židů v Itálii během druhé světové války, neboť události, které se odehrávaly v této době, výrazně ovlivnily Leviho život i dílo. Poté jsem se věnovala životopisnému medailonu autora a jeho literární tvorbě. Ve třetí kapitole, té nejdůležitější, jsem se věnovala knize svědectví *Je-li toto člověk*. Primo Levi začal své svědectví psát ze stejného důvodu jako většina přeživších v té době. Měl potřebu se psaním vnitřně osvobodit, podat svědectví a varovat ostatní, aby se takové hrůzy už nemohly nikdy opakovat. Levi tyto své naléhavé potřeby spojil a vtělil do podoby výjimečného literárního díla, které svými rysy přesahuje pouhé svědectví.

Virtuozita Leviho díla spočívá v jeho osobitém stylu, který byl oproštěn od literárních ambicí. Nesnaží se čtenáři předložit ty nejhorší okamžiky z lágru, ale zastavuje se na prahu ohavnosti. Jeho styl je objektivní, strohý, věcný a čistý, bez jakýchkoli příkras. Těmito prostředky dosahuje vysoké autentičnosti a srozumitelnosti. Levi popisoval nejen reálná fakta, ale také pocity a jednání postav. Již v předmluvě ke své knize poznamenal, že nehodlá formulovat další body obžaloby, ale že by rád přispěl ke zkoumání některých aspektů lidské duše. Toho si můžeme všimnout na precizním vykreslení a popisu jednotlivých postav. Jeho knihu lze vnímat téměř jako vědeckou studii. Zkoumal chování a myšlenkové pochody jedince vystaveného extrémním podmínkám. Zamýšlel se nad absurdní existencí lágru, kterou stvořila nenávisť k Židům – antisemitismus. Kniha *Je-li toto člověk* tedy nenese rysy pouze autobiografické vzpomínky, ale také bychom tuto knihu mohli vnímat jako dokument vhodný pro studium dějin či psychologie.

V další části práce jsem se věnovala ostatním Leviho literárním dílům týkajících se tematiky lágru. Z těchto je patrný jistý pesimismus. Lze vycítit, že Levi si neustále kladl otázky týkající se života a smrti – potažmo celé lidské existence. V závěrečné části své práce jsem zařadila knihu *Je-li toto člověk* do širšího kontextu literatury zpracovávající tematiku koncentračních táborů. Následně jsem porovnála Prima Leviho s jeho

současníkem Jeanem Amérym. Jejich životní osudy se v mnohém podobaly, ale jejich názory nebyly vždy identické.

Dnes je dílo Prima Leviho vnímáno především jako jedno z nejvarovnějších svědectví, jež se týkají této nejtragičtější kapitoly našich novodobých dějin.

8 Seznam použité literatury

PRIMÁRNÍ LITERATURA

LEVI, Primo. *Hovory s Primo Levim, 1963-1987*. Vyd. 1. Editor Marco Belpoliti. Překlad Drahoslava Janderová. Praha: Paseka, 2003, 245 s. ISBN 80-718-5570-7

LEVI, Primo. *Je-li toto člověk*. 1. vyd. Překlad Drahoslava Janderová. Praha: Sefer, 1995, 205 s. Edice prózy, sv. 2. ISBN 80-859-2403-X.

LEVI, Primo. *Se questo è un uomo*. Torino: Einaudi, 2005, 209 s. Super ET. ISBN 978-880-6176-556.

LEVI, Primo a Pier Vincenzo MENGALDO. *Opere*. 1. ed. Torino: Einaudi, c1987-c1990, 3 v. ISBN 88061175213

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BENCHOUIHA, Lucie. *Primo Levi: rewriting the Holocaust*. Leicester: Troubador, 2006. ISBN 19-052-3723-5.

FERRERO, Ernesto. *Primo Levi: la vita, le opere*. Torino: Einaudi, 2007. ISBN 978-880-6189-488.

GILBERT, Martin. *Židé ve 20. století: (ze všech končin světa)*. 1. vyd. Překlad Ivan Brož. Praha: Baset, 2003, 375 s. ISBN 80-864-1032-3.

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 2. Překlad Věra Lamperová, Jan Lamper. Praha: Rozmluvy, 2007, 591 s. ISBN 978-808-5336-931.

MINISCI, Alessandra. *Primo Levi e la memoria della Shoah*. Milano: Alpha test, 2006. ISBN 88-483-0696-9.

PELÁN, Jiří. *Slovník italských spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004, 751 s. ISBN 80-727-7180-9.

PICOTTO FARGION, Liliana. *Gli ebrei in provincia di Milano: 1943/45: Persecuzione e deportazione*. Milano: Arcadia Editore, 1992.

TRAVERSO, Enzo. *Trhlina v dějinách: esej o Osvětimi a intelektuálech*. Vyd 1. Praha: Academia, 2006, 235 s. Stíny, sv. 1. ISBN 80-200-1401-2. S. 357

INTERNETOVÉ ZDROJE

BRANDONI, Manila. *Se questo é un uomo: da De Silva a Einaudi* [online]. Oblique Studio, 2012 [cit. 2013-07-26]. Dostupné z:

http://www.oblique.it/images/formazione/dispense/casi/levi_se-questo-e-un-uomo_mono.pdf

9   Seznam obrázků:

Obrázek 1	Nacistické tábory v Evropě ve 40. letech 20. století	13
Obrázek 2	Primo Levi	18

10 Riassunto

Nel dopoguerra sono state scritte molte testimonianze sui campi di concentramento e la persecuzione degli ebrei. Il motivo era semplice. Molti scrittori hanno cercato di filtrare la loro orribile esperienza attraverso la scrittura. Però non tutti sono riusciti a creare un'opera letteraria come Primo Levi. Anche se la sua testimonianza segue le tracce della cosiddetta „letteratura concentrazionaria”, é molto diversa dalle altre testimonianze. L'obiettivo della mia tesi è di sottolineare queste differenze e l'eccezionalità della testimonianza di Primo Levi.

Nella prima parte della tesi ho abbozzato la situazione degli ebrei in Italia durante la seconda guerra mondiale, poiché questi eventi hanno fortemente influenzato la vita e le opere di Primo Levi. Ho discusso in seguito della biografia dell'autore e della sua creazione letteraria.

Il terzo capitolo, quello più importante, é dedicato al libro *Se questo é un uomo*. La prima parte del capitolo é stata dedicata alle condizioni in cui questa testimonianza é stata scritta. In seguito ho parlato del genere del libro. Un altro punto di questo capitolo é stato il linguaggio e lo stile ed anche l'intenzione dell'autore. Successivamente ho stabilito i temi principali dell'opera ed ho analizzato i seguenti temi: l'assurdo, la difesa della dignità, Auschwitz – l'orribile laboratorio sociale, il caos dei linguaggi e la fame. In seguito ho parlato dell'accettazione fredda della prima edizione del libro e del successo dell'edizione successiva. Ho analizzato i personaggi del libro in generale e spiegato come venivano divisi. In seguito ho scelto sette personaggi più importanti: Henri, Alfred L., Schepsel, Elias Lindsin, Alberto e Lorenzo. Ho cercato di spiegare i loro diversi tipi di comportamento.

Nel prossimo capitolo, il quarto, mi sono soffermata su altre opere narrative di Primo Levi soprattutto quelle, dove l'autore non si é distaccato dal tema dei campi di concentramento. Ho puntato l'attenzione al romanzo *La Tregua*, alla raccolta *Lilit* ed altri racconti e al saggio *I Sommers e i salvati*.

Nell'ultima parte della presente tesi ho inserito il libro *Se questo é un uomo* nel contesto più ampio della letteratura che tratta il tema dei campi di concentramento. Ho confrontato Primo Levi con lo scrittore, contemporaneo e sopravvissuto ad Auschwitz, Jean Améry. Le loro vite solo per molti aspetti simili, ma i loro punti di vista non erano sempre identici.